

לד"ר
הפא

דיני ישראל

שנתון למשפט עברי ולדיני משפחה בישראל

בעריכת

זאב פלק

אהרון קירשנבאום

כרך ג

אוניברסיטת תל אביב, הפקולטה למשפטים

תל אביב

תשל"ב

אביב

הסטיות

של מדינת

בתחיקה

(ה) : המושג

ליבת אותה

ה ת ו כ ן

- 5 משה זילברג: דת ומדע במחשבת הדור. X
- 15 בן-ציון אליאש: לשאלת זהותו המשפטית של הצבור בהלכה התלמודית שלמה טל: העקרונות ההלכתיים-המשפטיים שעליהם מושתתות תקנות הקהלות
- 31
- 61 שמחה מירון: מקורות המשפט לדיני מסים אצל חמשה מפוסקי אשכנז
- 71 גדעון ליבזון: אחריותו הפלילית של השכור במשפט העברי
- 89 חגינה בן-מנחם: טענת "קים לי": המקור ההסטורי והמשפטי
 אהרון קירשנבאום: הכלל Nemo Turpitudinem Suam Allegans
- 97 Auditor — מחקר השוואתי
- 115 שמאי יהודה פרידמן: הגאה וקנינים בתלמוד
- 147 אליקום ג. אלינסון: קנינים לזמן קצוב בתורחם של הראשונים
- 159 שילם ורהפטיג: חוזה אסור במשפט העברי
- 191 איתמר ורהפטיג: "דברים שבלב" וטעות בהלכה
- 207 סיני דויטש: גמירות דעת בהתחייבויות במשפט העברי
- 227 אליאב שוחטמן: הגנת הצרכן מפני תאור כוזב בהלכה X

ב ק ר ת

- 239 הפסיקה במדינת ישראל על פי המשפט העברי (משה שפירא)
 P. Mendelsohn, *The Criminal Jurisprudence of the Ancient Hebrews*; D. W. Amram, *The Jewish Law of Divorce*;
 E. E. Sheftelowitz, *Das religiöse Eherecht im Staat*;
 L. Delekate, *Asylic und Schutzorakel am Zionheiligtum*;
 B. Porten, *Archives from Elephantine*
- יעקב בזק, משפט והלכה, מבחר תשובות; רפאל (עורך), תורה שבטל פה,
- 259 י"ב (ז. פ.)
- 264 הודעות, רשימת המשתתפים

ח ל ק א נ ג ל י

- v משה (מרוין) פוקס: החק הטבעי ברמב"ם ובאקוויגס
- xxxvii זאב פלק: הערות סוציולוגיות לספר דברים
- xlv ז. פ.: ידיעות בדיני משפחה בישראל

הנאה וקנינים בתלמוד *

מאת ש מא יהודה פרידמן

בדינינו משמשים מעשי הקנין השונים כאמצעים לרכישת נכסים וגם להעמדת חיובים.¹ לכל אחד ממעשי הקנין יש דינים מיוחדים איך לבצעו ובמה יכשר. קנין כסף ראש הקנינים הוא,² ובתקופה מסויימת קבעו רבותינו שהוא מושתת על עקרון ההנאה. בעבור ההנאה המגיעה למקנה במתן הכסף גומר הוא בדעתו להקנות את הנכס לקונה, וכן כתב בש"ך: „ענין קדושין ומקח וממכר... תליא בכיון דאית ליה הנאה גמרי ומשעבדי בפשיהו“ (חושן משפט, סימן קצ אות א).³

1. א' גולק, יסודי המשפט העברי [= גולק, יסודי] ח"ב, עמ' 32—44; הנ"ל, לחקר תולדות המשפט העברי בתקופת התלמוד, חלק ראשון דיני קרקעות, ירושלים תרפ"ט [= גולק, קרקעות], עמ' 82—86; הנ"ל, תולדות המשפט בישראל בתקופת התלמוד א. החיוב ושעבודי, ירושלים תרצ"ט [= גולק, החיוב], עמ' 3; ש' אלבק, זכויות הקנין בתלמוד למיניהן סיני סח (תשל"א) [= אלבק, זכויות], עמ' ח—ט. על ההבחנה בין רכישה לחיוב ראה גולק, יסודי, ח"ב עמ' 4, ואלבק שם עמ' ה. לשונות של הקנאה משמשות כהתחייבות גם באכדית ובשטרות הארמיים, ראה אצל מופט (להלן הערה מס' 3 בעמ' 57—58, 87—90).

2. הכוונה היא לנתנת כסף (לפעמים מקצת הדמים) לשם קנין, ונהוג לקניית קרקע, עבדים, וגם מטלטלין (מדאורייתא לדעת ר' יוחנן, ב"מ מז ע"ב). ראה רמב"ם הלכות מכירה א, ד, וגולק, קרקעות, עמ' 70 (באלבק, זכויות, עמ' ט, כנראה שרצונו לומר קנין משיכה). והוא הקנין שבקידושי אשה בכסף, השוה רמב"ן לקידושין מז ע"ב ד"ה תתני: „הנקנין בכסף שוין הם“; לדף ז ע"א ד"ה וכן: „בדין הוא שכל שקונה באשה קונה בקרקע“, וראה אלבק זכויות עמ' יח—ט. על שוה כסף ראה כנסת הגדולה לטור הו"מ סי' קצ אות ב.

3. „וכל שאין לה הנא אינה מתקדשת בו, דלא מקניא ביה גפשה“ (רשב"א לקידושין ו ע"ב ד"ה אלא). וראה להלן הע' 28. המושג שיש לקנין תוקף בגלל הנאת המקנה ידוע במשפט המזרח הקדום, ראה Y. Muffs, *Studies in the Aramaic Legal Papyri from Elephantine*, Leiden, 1969, pp. 27—28, 33ff. „טיב לבבי“ והדומה מבטא מושג זה. בפירוש הר"י מיגאש לב"ב קו ע"ב: „ומוצא הנאה בלבו“, ראה נספח א מספר 2 והע' 1 * בעמ' 7—58, 87—90.

* מחקר זה הוכן בעזרת מענק מטעם קרן הזכרון למען תרבות יהודית, ותנני להביע תודתי למנהלי הקרן.

תלותו של קנין כסף בעקרון ההנאה מתבטאת בכמה מקומות בסתמא דגמרא. רבותינו בעלי סתמא דגמרא הבינו שטעם ההלכה שכסף הקנין צריך להיות לפחות פרוטה⁴ הנו כדי שיהא בו במה ליהנות. ולכן הם חששו שמא יטעה הטועה להכשיר קנין בתבואה וכלים שאין בהם שוה פרוטה, הואיל ויש בהם איזו שהיא הנאה: „לא מיבעיא כסף דאי אית ביה שוה פרוטה אין אי לא אכל תבואה וכלים אימא מדמקרבא הנאתיהו גמר ומקניי נפשיה, קא משמע לן" (קידושין ח ע"א). וכיוצא בזה אמרו בנוגע לאשה האוכלת תמרות שאין בהן שוה פרוטה: „הואיל ומיקרבא הניתה אימא גמרה ומקניא נפשה, קמ"ל" (שם מו ע"א). על ידי דברים אלה שמרו על העקרון שדוקא הנאה שיש בה שוה פרוטה קונה, אף שלפי סברתם היה מקום גם להכשיר הנאה פחותה משוה פרוטה.

א. בהדיא הנאה

כיון שלדעת כמה חכמים מהוה ההנאה עקרון חשוב ויסודי בקנין כסף, ביקשו לגלותו גם בקנינים אחרים שאין טעמם ברור, וכאילו הם באמירה בלבד, בלי קנין. והרי דוגמה. ניסו החכמים למצוא יסוד מוצק לשעבודו של ערב על חובו של הלווה, הרי ערב לא עשה שום מעשה קנין, ועברו המעות (שהן עושות קנין) רק מידו של המלווה לידיו של הלווה. הלווה נתחייב, אבל במה נתחייב הערב? בבבא בתרא קעג ע"ב גרסינן:

אמר רב הונא מנין לערב דמשתעבד [רשב"ם: באמירה בעלמא בלא קנין], דכתיב אנכי אערבנו מידי תבקשנו. מתקיף לה רב חסדא... אלא אמר רבי יצחק*... אמר אממר ערב דמשתעבד מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, לרבי יוסי דאמר אסמכתא קניא ערב משתעבד, לר' יהודה דאמר אסמכתא לא קניא ערב לא משתעבד. אמר ליה רב אשי לאממר הא מעשים בכל יום דאסמכתא לא

4. בירושלמי בשם רבי יוחנן: „אין קרקע נקנה בפחות משוה פרוטה" (קידושין נט ע"ד), ובבבלי: „א"ר אסי א"ר מני כשם שאין אשה נקנית בפחות מש"פ כך אין קרקע נקנית בפחות מש"פ" (קידושין יג ע"א). ואף יש דעה אחת בברייתא בבבלי שם: „אע"פ שאין אשה נקנית בפחות משוה פרוטה, קרקע נקנית בפחות מש"פ! בירושלמי: „שכן אדם קונה שתי קרקעות בשוה פרוטה" (כתובות פ"ה ה"א, כט ע"ג). ראה ספר המקת והממכר לרב האי גאון, שער יג וזר זהב לשם אות ז. ונראה לי שהיה ראוי לגולק להזכיר הלכות אלה בקרקעות, עמ' 70, 76. ראה להלן הע' 61.

*4. בכ"י המבורג ובשאלחות סי' לא: רב חסדא. וראה דק"ס.

מקומות בסתמא
 בה שכסף הקנין
 ולכן הם חששו
 הם שיה פרוטה,
 י אית ביה שוה
 מדמקרבא
 קידושין ח ע"א).
 הן שוה פרוטה:
 (שם מו ע"א).
 בה שוה פרוטה
 משהו פרוטה.

סודי בקנין כסף,
 אילו הם באמירה
 מוצק לשעבודו
 גשה קנין, ועברו
 על הלוחה. הלוחה
 ב גרסינו:

ירה בעלמא
 קיף לה רב
 דמשתעבד
 קניא ערב
 א משתעבד.
 אסמכתא לא

פרוט" (קידושין
 בפתות מש"פ כך
 עה אחת בברייתא
 יקע נקנית בפתות
 שה" (כתובות פ"ה
 יג וזר זהב לשם
 עות, עמ' 70, 76.

קניא וערב משתעבד, אלא אמר רב אשי בההיא⁵ הנאה דקא
 מהימן ליה גמר ומשעבד⁶ נפשיה.

כאן אנו רואים שמרב הונא (הדור השני, נפטר 297) עד רבי אשי (הדור
 הששי, נפטר 427) לא היה מי שתלה שעבודו של ערב בהנאה, עד שבא
 רב אשי וגילה שבאמת הגיעה לערב הנאה בזה שהמלוה מאמין לו ומוכן
 להוציא מעותיו על הבטחתו, והנאה זו קניין היא, ומחייבת את הערב!⁷
 בזה פותר רב אשי בעייה שהטרידה את קודמיו, והציל מוסד הערבות
 מהערעורים על תוקפן.

לשונו של רב אשי, "בההיא הנאה...". אינו מיוחד להלכה זו, ואנחנו
 מוצאים כמה וכמה מקומות בתלמוד הבבלי שחוזרת מטבע לשון זו
 כשחיפשו חכמים את היסוד לקנין או היוב מסויים, וכדומה. לא פחות מ-19
 פעמים היא חוזרת (ב"ב 16 מקומות בבבלי), ותמיד תפקידה הוא להמציא
 איזו הנאה מופשטת שעליה תוכל ההלכה לסמוך. כל אלו ההנאות רחוקות
 הן מלהיות ממשיות, ומוכרת המלאכותיות שבהסברים האלה. אנחנו מוצאים
 שיתוף פעולה בין אחים כהנאה לקיים הלוקת ירושתם. בהנאת החיתון
 בין שתי משפחות חלה עליהן פסיקת הממון שעשו.⁸ עיסוק במצוה מהנה
 את העוסק, שהרי פטור הוא באותה שעה ממצוה אחרת של נתינת לחם לעני.
 וכן מצאנו קנין על ידי ההנאה המגיעה לנותן מתנה בזה שקבלו מתנתו
 ממנו!⁹

רובן של ההנאות המופיעות בניסוח הנידון משמשות הסבר למעשי
 קנין שונים, בין קניני רכישה,¹⁰ בין קנינים על שיעבוד נכסים¹¹ או
 חיוב.¹² ויש גם שהלשון, "ההיא הנאה" מציינת את ההנאה המגיעה לשומר

5. כ"ה בכ"י המבורג.

6. כתבי היד (דק"ס).

7. ראה דברי הריטב"א המובאים להלן בחלק ב'.

8. גם במשפט האנגלי פיתחו הנאות מופשטות שעליהן אפשר לסמוך תוקפו של
 חוזה, ובמקרה מופיעה שם ממש הנאה זו שבתחונה, ראה Williston on Contracts,
 Third Edition, sec. 110; וכן גולק יסודי, ח"ב עמ' 42.

9. בנספח א פירטנו את המקומות, ולסעיפים שם רומזים המספרים בדברינו
 להלן (לפעמים בסוגריים).

10. בנספח א מספרים 2, 4, 13 (לפי הרבה ראשונים, ראה שטמ"ק לשם), 14
 (ראה רמב"ם, אישות כג, יג), 15, 16.

11. מספר 1 (ולא עמד). שעבוד נכסים אף הוא, זכות קנין בגוף הנכס, ראה
 אלבק זכויות, עמ' כט, כב.

12. מספרים 1 (לא עמד), 3, 5, 11.

ובגללה נחשב הוא שומר שכר,¹³ ובהשאלה גם על הנאות אחרות.¹⁴ במקום אחד נדחתה הדעה (של רב אשי) שקנין מסויים תלוי בהנאה שכזאת. בנוגע להמחאה של מעמד שלשתם גרסינו בגיטין יג ע"ב — יד ע"א:

אמר רב הונא אמר רב: מנה לי בידך תנהו לו לפלוני, במעמד שלשתן קנה. אמר רבא מסתברא מלתי' דרב בפקדון אבל במלוה לא, והאלקים אמר רב אפילו במלוה... וטעמא מאי [רש"י]: מאי טעמא במלוה קנה הא ליתא בעיני' דלקנייה? אמר אמימר נעשה כאומר לו בשעת מתן מעות שעבדנא לך לדידך ולכל דאתו מחמתך. אמר לי' רב אשי לאמימר אלא מעתה הקנה לנולדים דלא הוו בשעת מתן מעות הכי נמי דלא קנו... אלא אמר רב אשי בההיא הנאה דקא משתניא ליה בין מלוה ישנה למלוה חדשה גמר ומשעביד נפשיה. אמר ליה הונא מר בריה דרב נחמיה לרב אשי אלא מעתה... אלא אמ' מר זוטר' הגי תלת מילי שויבהו רבנן כהלכתא בלא טעמא, חדא הא...

כאן אנו רואים שרבא (דור רביעי, 299—352)¹⁵ ניסה להסביר את הקנין על ידי שצמצם אותו בפקדון בלבד, שהוא בעין וברשות בעליו.¹⁶ נסיון זה לא התאים למסורת החכמים בנוגע להלכה זו, ובדור השני בא רב אשי לגלות הנאה שעליה תסמך ההלכה: החייב גהנה בזה שמשתנה חובו ממלוה ישנה למלוה חדשה, ובוה יחול קנין ויתחייב לשלישי. ברם במקרה הזה נסיונו נכשל, ומן ההכרח הודו שאי אפשר להמציא להלכה זו נימוק משפטי מן המקובלים, והיא „הלכתא בלא טעמא“.¹⁷ אותם המקומות בתלמוד שבהם חוזרת מטבע הלשון „בההיא הנאה“ דומים זה לזה דמיון רב, הן מצד צורתם, הן מצד תוכנם ומגמתם, כנ"ל. מכאן מסתבר שהלשונות האלה מתייחסים לזמן מסויים ושהגישה שייכת

13. מספרים 6, 10, 12.

14. מספרים 7, 8, 9.

15. ראה ד' שפרבר, *Archiv Orientalni* 38(1970), p. 10, n. 72.

16. השוה ב"ק קו ע"א, כתובות פד ע"א, קידושין נט ע"א.

17. היא הלכתא בלא טעמא מפני שבמקרה הזה לא מצאו הנאה מספקת שיכולה לשמש יסוד הקנין. אין לומר שהיא נחשבת בלא טעם בגלל שבעצם הקנין יש „דינמיות“ מיוחדת (כפי שרצה לומר ט' אריאלי, „התפיסה הסטטית והתפיסה הדינמית במשפט העברי“, דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, כרך א, ירושלים תשכ"ז, עמ' 176). מצאנו קנינים אחרים באותה מידת „דינמיות“ שהצליחו למצוא להם טעמים, ראה בגספח א'.

לחוג אמוראים מסויים, וכבר ראינו שהדבר אופייני לרב אשי. כמסקנה הזאת העלה א' גולק, וזה לשונו: „המאמרים בתלמוד 'בההיא הנאה דקא וכו' גמיר ומקני' מתיחסים לאמוראים מתקופות מאוחרות",¹⁸ וכוונתו כנראה לרב אשי והבאים אחריו.¹⁹ ברם מיד הסתייגותו בצדו. שממשיך שם: „רק המאמר בב"מ צ"ד מתיחס לר' יוחנן, שהוא מהאמוראים הראשונים". וכן מדברי גולק להלן יוצא שלא רק אותו מאמר אלא גם מאמר אחר נאמר לפני התקופה המאוחרת, שהרי הזכיר „מימרא של רבא: „בההיא הנאה דקא מיחתני אהדי גמרי ומקני",²⁰ וזוהי סתירה לדבריו במקום אחר ששיטת רבא מתאימה לגישה שלפני תקופת „ההיא הנאה".²¹ ובנוסף לאלו יש גם כמה מקומות אחרים שהביטוי „ההיא הנאה" בא עם מאמרי אמוראים קדומים. יוצא שלמרות ששיטתו של גולק מסתברת, עלו דבריו בסתירה פנימית, והשערתו נשארה רופפת.

כשבאנו לבדוק אחרי מסקנותיו של גולק, מצאנו שמתוך 16 המקומות בבבלי²² שמופיעה מטבע הלשון „בההיא הנאה",²³ בשלושה מהם הדבור הוא לשונו של רב אשי. במקום אחד הוא בדיון בין מר זוטרא לרב אשי (יש גורסים: רבינא). ובחמשה מקומות אינו מיוחס לאמורא, אלא הוא לשון „סתמא דגמרא". כלומר, בתשעה מתוך ה-16 מסתבר ששייך הלשון הנידון לתקופה מאוחרת.²⁴ בשבעה מקומות מופיע הלשון בהקשר עם דברי אמורא יותר קדום. אולם כשתזרנו לבדוק אותם שבעה מקומות התברר שלעולם אין הלשון „בההיא הנאה" עיקר מאמרו של האמורא (כפי שהוא אצל רב אשי: „אלא אמר רב אשי בההיא הנאה...") אלא לכל היותר הוא המשיך למאמר היסודי, והקשר התחבירי ביניהם רופף. לדוגמא: „ר' יוחנן אמר אפילו תימא בשלא קנו מידו, בההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאיניש מהימנא הוא גמיר ומשעבד נפשיה".

ידוע שהוסיפו בעלי הגמרא הסברים ופירושים על מאמרי האמוראים, ואפילו דברים הסותרים את שיטת האמורא עצמו, אולם נעלמו סימני התפירה והיה הכל לאחד. יש בהכרת ההוספות האלה תרומה רבה לבירור השתלשלות

18. יסודי, ח"ב, עמ' 39 הע' 8, וראה שם בדרך כלל עמ' 35—42 והחייב עמ' 4.

19. ראה שם, ועמ' 90 ביסודי, ח"ב.

20. שם עמ' 42, והשוה עמ' 38 ד"ה רבא.

21. שם עמ' 90 הע' 5.

22. לא טיפלנו כאן בתופעות שכאלה בתלמוד הירושלמי. גולק (החייב, עמ' 4 הע' 24) הזכיר סוגיא בירושלמי (כתובות רפ"ה, כט ע"ג) ששם הסברא דומה, אף שאין הלשון „הנאה". הסוגיא שם סתמית היא. ראה להלן בנספח ב.

23. על פי אוצר לשון התלמוד מאת ח"י קאסאווסקי [= קונקורדנציה].

24. כדעת החוקרים הסבורים שגמרא סתמית כזאת, מאוחרת, ראה בהערה הבאה.

אחרות.¹⁴

תלוי בהנאה

— יד ע"א:

במעמד

בל במלוה

[רש"י:

מ אמיר

לכל דאתו

לדים דלא

רב אשי

וה חדשה

חמיה לרב

לי שוינהו

ביר את הקנין

בעליו.¹⁶ נסיון

הששי בא רב

שמשתנה חובו

י. ברם במקרה

צ"א להלכה זו

בההיא הנאה

ומגמתם, כנ"ל.

שהגישה שייכת

מספקת שיכולה

ובעצם קנין יש

סטטית והתפיסה

היהדות, כד"א,

לנמיות" שהצליחו

ההלכה.²⁴ מלבד הסימן התחבירי יש עוד סימנים מובהקים להכיר שבכל אותם שבעה המקומות, אין הדבור „בההיא הנאה“ מלשונו של האמורא, אלא הוספה. בששה מן השבעה, המאמר בעברית, וההוספה ארמית. במקום אחד יש לנו עדות מיוחדת שהסברא שבהוספה לא היתה ידועה לאותו אמורא,²⁵ ובמקום אחר אף נשאר לנו בכתב יד של הגמרא ואצל אחד מן הראשונים מלת ההצעה של הוספה: „פירוש“.²⁶ בנספח א למאמר זה הבאנו את 16 המקומות הנ"ל, ושם עמדנו על סימני ההיכר להוספות.

כתוצאה מסקירה זו נוכל לקבוע שמטבע הלשון „בההיא הנאה...“ שייכת לדורו של רב אשי ואחריו, ואינה משמשת אצל קודמיו. ומכאן עלינו לייחס לזמן ההוא גם את תפסית הקנינים המתבטאת באותה מטבע.

כעת נוכל לחזור ולחזק בוודאות יתר את השערתו של גולק, ואף להוציא ממנה מסקנות אחרות מאלה של גולק. גולק ראה במתן שווי או הנאה את היסוד המוצק של הקנינים. „המשפט העברי...מבליט ביותר את הסבה הכלכלית של ההתקשרות. את קבלת השווי כנגד החיוב, והוא עושה את זו לעיקר מחליט ולדרך גמירת החיובים“.²⁷ „כל חיוב של התקשרות מתהווה בדינינו על ידי מסירת הפץ או מתן שווי“.²⁸ היסוד המעמיד חיוב זה הוא לפי דינינו לא הרצון הסובייקטיבי של הנושאים ונותנים, אלא אותה העובדה המעשית שאיזה דבר שיש לו שווי או גם איזו הנאה עברו בפועל מאדם אחד לחבירו... שאיזה הפץ ממשי או דבר שיש בו שווי או הנאה בעלמא עברו מרשות לרשות“.²⁸ הקנינים שאנחנו מטפלים בהם כאן, שאין

24. ראה י"י וויינברג, מחקרים בתלמוד, ברלין תרצ"ו/תרח"ץ, עמ' 18—19, 169—179; ח' אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 508 ואילך; ח' קליין, *JQR* 38 (1947-48) p. 67; א' וייס, לחקר התלמוד, עמ' 171 ואילך; הג"ל, התלמוד הבבלי בהתהוותו הספרותית, עמ' 81 ואילך, ועוד.

25. בנספח א, מספר 15.

26. בנספח א, מספר 13.

27. יסודי ה"ב, עמ' 33. באמת, דברי גולק שם כך הם פותחים: „המשפט העברי, ביחוד מתקופת האמוראים ואילך...“ אולם אין כוונתו של גולק להדגיש את ההתפתחות שבדבר, אלא למעט ערכה, ראה להלן, ולכן, בשאר מקומות אין גולק מגביל תיאורו לתקופה מסויימת, אלא מכנה כך את המשפט העברי כולו, כלהלן.

28. שם עמ' 37, וראה שם עמ' 33—34, 40—41; כתבי האוניברסיטה העברית, מדעי היהדות, כ"א, ירושלים תרפ"ה, עמ' 46—47. והשוה הדרך הראשון בפתיחת ספר המקח והממכר לרב האי גאון, והשוה דברי הרשב"א: „לא מצינו שיתחייב אדם אלא מחמת שנהגה מחבירו...“ (שטמ"ק לב"מ צד ע"א ד"ה הקשה), כללו של הרשב"א מתאים יפה לשיטת רב אשי ודעמיה, אלא שאינו משקף את שיטת האמוראים שקדמו לו (ראה קושית הראב"ד בשטמ"ק שם, וראה בנספח א מספר 11 והע' 21 לשם, וראה להלן).

בהם מתן שווי, וכאילו הם באמירה בלבד, ראה גולק כיוצאים מן הכלל המלמדים על תוקף הכלל; לדעתו ההסבר של „ההיא הגאה” שניתן לאותם קנינים מחזירים לכלל של נתינת שווי, שזוהו לדידיה יסוד ההתקשרות במשפט העברי שמעולם ומתמיד.²⁹

בהתאם לכך הבחין גולק רק שני סוגים בקניני החיוב הנידונים כאן: אלו המועמדים „על ידי הסכמת דברים בלבד”, „באמירה”, ואלו שהם על ידי „איזה חפץ ממשי או דבר שיש בו שווי או הגאה בעלמא”. הסוג הראשון רואה הוא כסטייה — הרי „בתלמוד נמצא הרבה פעמים כי אין החיוב נגמר בדברים בלבד”³⁰ — סטייה שכאילו „תוקנה” על ידי ההסבר „בההיא הגאה”.³¹

לדעתי, אחר שעמדנו ביתר דיוק על ההתפתחות ההסטורית שבדבר, יש לתת לענינים תיאור אחר וניסוח אחר. עד ימי רבא, ועד בכלל, בוצעו כמה וכמה קנינים בצורות שונות שאין בהן הענקת שווי או הגאה למקנה. בכל זאת, אין מדויק הדבר לומר על אותם הקנינים שהם באמירה בלבד, הסכם דברים בעלמא, כי באמת לכל אחד מהם ישנה צורה קבועה ומוכרת (form), ורק דרך צורה זו יש תוקף לקנינים. ההמחאה של מעמד שלשתן (1) מצריכה עמידה במקום אחד של שלשה אנשים — אין זה „דברים בעלמא”.³² חלוקה על ידי גורל (2) איננה „אמירה”.³³ ערב בשעת מתן מעות (3) משתעבד לא

29. יסודי ח"ב, עמ' 33 והע' 1, עמ' 37, 39—42; החיוב עמ' 2, 4, 11, 88; בכתבי האוניברסיטה העברית, מדעי היהדות כ"א, עמ' 46: „... גמירת החיוב דורשת תמיד עשיית קנין באותם החפצים הממשיים שהם נשואי העסק. יש בדינינו אך יוצאים אחדים מן הכלל, שבהם החיוב נגמר בדברים בלבד: פסיקת נדוניא שמשחדכים פוסקים לבניהם, ומסירת חיוב במעמד שלשתן נגמר בהם החיוב בדברים בעלמא. יוצאים מן הכלל אלו מלמדים על הכלל כלו, שאין חיוב נגמר בדינינו בהסכמת דברים בלבד, אלא שדרוש להעמדתו קנין בחפצים ממשיים.”

30. יסודי ח"ב, עמ' 33 הע' 1. ראה הרצוג *The Main Institutions of Jewish Law*, II, London and New York, 1967, p. 23 ff.

גם שם כלל הרבה מן הקנינים הנידונים בגדר „אמירה בלבד”.

31. „היוצאים מן הכלל תובאו על ידי הסברה זו לתוך הכלל” (יסודי ח"ב, עמ' 37).

בסוף עמ' 39 שם מתעלם גולק מן העובדה שבנוגע למעמד שלשתן נדחה ההסבר — (ראה שם עמ' 33 הע' 1).

32. לפי הרצוג שם עמ' 28 הוא „mere parol”, וראה שם עמ' 29.

33. ראה שם עמ' 31 שמובא עם קניני אמירה, אבל הוסיף הרב הרצוג: „This is interesting, indeed, in connection with the subject of parol-agreement, but it is not a clear example of that type of agreement, for the lot (goral) is 'form' of some sort”.

וראה שם להלן.

בהקים להכיר שבכל מלשונו של האמורא, וספה ארמית. במקום היתה ידועה לאותו הגמרא ואצל אחד מן ה... למאמר זה הבאנו הוספות.

ההיא הגאה... שייכת ה. ומכאן עלינו לייחס טבע.

גרתו של גולק, ואף ראה במתן שווי או די... מבליט ביותר את דד החיוב, והוא עושה חיוב של התקשרות יסוד המעמיד חיוב זה ונותנים, אלא אותה יזו הגאה עברו בפועל יש בו שווי או הגאה מפלים בהם כאן, שאין

יז/תרצ"ז, עמ' 18—19, קליין, *JQR* 38 (1947-48) התלמוד הבבלי בהתהוותו

ותחיים: „המשפט העברי, של גולק להדגיש את בשאר מקומות אין גולק העברי כולו, כלהלן.

די האוניברסיטה העברית, דרך הראשון בפתיחת ספר מציינו שיתחייב אדם אלא קשה). כללו של הרשב"א שיטת האמוראים שקדמו ר 11 והע' 21 לשם, וראה

„דברים בלבד“³⁴ אלא ע"י מתן המעות ממלוה ללווה!³⁵ שומר חנם (11) מתנה בשעת מעשה קנין המשיכה, ועל ידי הקנין הזה הוא מתחייב.³⁶ אולי הנטייה לראות כאן קניני אמירה נובעת מלשון הסיום של דין פסיקת גדוניה (14): „כמה אתה נותן לבגך כך וכך, וכמה אתה נותן לבתך כך וכך — עמדו וקידשו קנו. הן הן הדברים הנקנים באמירה“.
אבל אפילו כאן אין הקנין על ידי אמירה בלבד, ורק על ידי המעשה של „עמדו וקידשו“ ניתן חוקף לדברים.³⁷ הדורות המאוחרים הדגישו את ההנאה כיסוד הקנין, והתגברה הנטייה לכנות כל קנין שאין שם הגעת הנאה: באמירה. לכן, אצל תנאיו של שומר חנם (11) מקדימה סתמא דגמרא לתירוצו של שמואל: „במאי, בדברים?“. וכעין זה פירשו הראשונים בנוגע לשעבודו של ערב (3).

נמצאנו למדים שרצוי להמנע מתיאורים כוללים על „רוח המשפט העברי“ לגבי הצורך בעשיית הנאה בקנינים שכאלו. הרי בתקופות שונות היו גישות שונות. בתקופה הקדומה הסתמכו על עשיית הקנין בצורה המקובלת, בלי להצריך הנאה בכל מקום. בערך בדורו של רב אשי גברה הנטייה אולי בגלל תפיסתם לגבי קניין כסף, להצריך הנאה בכל קנין. לכן הם ראו קנין בלי הנאה כנטול יסוד (דברים בעלמא), וגילו הנאות קלות להכשיר את הקנינים המקובלים. אלא שלא הרחיקו לכת כל כך להשתחרר מן הצורות המקובלות, ולכן לא הכשירו מעשי קנין שיש בהם רק הגעת הנאה קלה, כשאין הצורה מקובלת. הנה אומר, בתקופה הראשונה יש תוקף

34. גולק שם עמ' 38, וראה עמ' 90 (ע"פ הראשונים).

35. מדברי הרשב"א (לקידושין ו ע"ב ד"ה תן) יוצא שלולא ההסבר של הנאה היה שעבודו של ערב ע"י „גוף הממון ממש“. וכתב ר' אפרים נבון: „נראה דמה שאמרו גבי ערב דמשתעבד בההיא הנאה דקא מהימן ליה היינו להוציא מידי אסמכתא... לאו למימרא דההיא הנאה עביד קנין“, וכתב כך להעמיד דברי הרמב"ם מכירה י"א ט"ו שלדבריו מתחייב ערב בדברים (מחנה אפרים, זאלקווא 1831 הלכות ערב סימן א). ראה שם שבהמשך מסתייג מזה בגלל מאמרו של רבא בקדושין ז ע"א, עליו ידובר להלן בחלק ב'.

36. ראה נספח א מספר 11 והע' 21 שם. על מספר 13, ראה שם הע' 41.

37. ראה למשל תוס' קידושין ט ע"ב ד"ה הן, וכסף משנה להל' אישות כג, יד. השוה ירושלמי כתובות ריש פ"ה: „כיון שקידשה זכתה הבת בין הבנות... נמצא קונה אשה ומטלטלין [כר"ל] בשוה פרוטה“. מן הניסוח שם אין ההדגש על כך ש,דברים שהן נקנין באמירה“ יוצאים מכלל הקנינים. אבל לדברי גולק: „פסיקת גדוניה בדברים... משמשת יוצא מן הכלל בכל תורת החיובים“ (תרביץ ג, עמ' 361 וראה גם עמ' 370 והע' 49). אולם, שם דימה גולק את הקנין הזה לסטיפולציה הרומית, ולכן גם לדבריו יוצא שישנה צורה מיוחדת וקבועה בקנין זה. על כמה קנינים „באמירה“ ראה הרצוג (שם כנ"ל בהע' 30).

לכל הקנינים שצורתם ידועה ומקובלת, אף בלי שתגיע הנאה למקנה או למחייב, ולבני התקופה ההיא אין מקום לכנות קנינים אלה „באמירה בלבד“.³⁸

ב. הנאה בקנין כסף

הקביעה שהיו שתי תקופות בענין יחסם של אמוראי בבבל לצורך ההנאה בקנינים, עוזרת לנו לחשוף פשוטו של מאמר חשוב ויסודי בתורת קנין כסף. כאמור בראשית דברינו, ברור הוא מסתמא דגמרא בכמה מקומות שלגבי קנין כסף, יסודו הוא ההנאה, וכן היא השיטה הרווחת אצל הפוסקים.³⁹ ושערנו שמקנין כסף עבר העקרון ליתר הקנינים.

האמורא רבא דן בכמה מקומות בשאלת יסודם של הקנינים (ראה בנספח א' מספרים 13, 14, 15). גם את קנין כסף חקר, כדי לברר מה מכל עניניו השונים הוא העיקר, ומהו טפלו. ייתכן שניתח את המעשה הפשוט של נתינת מטבע מאת הקונה אל המקנה ליסודותיו השונים: (1) מסירת מטבע (2) קבלת מטבע (3) המסירה היא על ידי הקונה (4) הקבלה היא על ידי המקנה (5) הפסד על ידי הקונה של שווי המטבע שנתן (6) הנאת המקנה בקבלת אותו שווי. מה מאלה הכרחי?

את החשובה לשאלה הזאת מוסר רבא במאמר המופיע בצורה קצרה בנוגע לקניית קרקע (עבודה זרה סג ע"ב), וביתר אריכות ביהוס לקידושי אשה

38. ש' אלבק קבע שאין ההנאה יסוד הכרחי לקנינים, ראה „מקומה של גמירת הדעת בקניין“, תרביץ מ' (תשל"א) עמ' 158—177, ובמיוחד סוף 162—163. ש' ורהפטיג (הסכם דברים, משרד המשפטים, סדרת מוזקרים וסקירות במשפט העברי, חוברת י"ב, ירושלים תשל"א) מגיע למסקנה (עמ' 22) שהנאה ותמורה אינן יסודות עיקריים בקנינים. אולם רוב הדוגמאות שהביא אינן מובילות למסקנה זאת (ראה שם עמ' 18). והנה בגלל שהקנינים שטיפלנו בהם כאן מופיעים בגמרא עם הפירוש המאוחר, המדגיש הנאה, הוא התבסס על דבר אחד בלבד — התחייבות על ידי הודאה (עליה ראה גולק, החיוב, עמ' 2—3). בהצעת חוק החוזים (רשומות, הצעת חוק 880. כ"ט בניסן תש"ל) נרמז שהנאה איננה הכרחית במשפט העברי.

39. בסתמא דגמרא ב"מ מו ע"ב, „החליף דמי שור בפרה“ הושווה ל„דבר תורה מעות קונות“. לפי הפירוש המקובל (רי"ף סי' שצח), אין כאן מעות כלל, אלא שנחשב קנין כסף בזה שהמקנה נהנה הנאת מחילת חובו (ראה רמב"ם מכירה ז, ד, פרישה חו"מ סי' רד אות ז, ומגיד משנה למכירה ה, ד). לשיטת הפוסקים בדרך כלל ראה בפתיחת המאמר, ובהע' 43. ש' אלבק, השולל את ההנאה כעקרון הקנינים בדרך כלל, בכל זאת מעמיד קנין כסף עליו: „... כל מעשה שמביא טובת הנאה גומר את דעת הנהגה, שחרי אינו רוצה לחזור בו כדי שיזכה באותה הנאה, וזהו קנין... הכסף“ (תרביץ מ, עמ' 165). בספר בריאילן זיה (תשכ"ט—תשל"ל) עמ' 102, הדגיש אלבק ש„הלוקח בלבד הוא שצריך לעשות את מעשה הקנין“ והביא שם מרש"י קידושין ז ע"א ד"ה וכן, וראה שם ברש"י ד"ה ניחא.

(קידושין ו ע"ב — ז ע"א⁴⁰), שם הוא מופיע כחקירה ביסודם של דיני קידושי כסף, בארבעה חלקים. וזו לשון פתיחת המאמר בקידושין:

אמר רבא תן מנה לפלוני ואקדש לך מקודשת מדין ערב, ⁴¹ ערב לאו אף ע"ג דלא מטי הנאה לידיה קא משעביד נפשיה, האי איתתא נמי אע"ג דלא מטי הנאה לידיה קא משעבדא ומקניא נפשה...

המאמר מתחלק בקלות לשני חלקים: עצם המאמר עצמו, וההסבר עליו, ובוודאי שאין ההסבר מפיו של רבא, שהרי בעבודה זרה שם: „אמר רבא האומר לחבירו תן מנה לפלוני ויקנו כל נכסאי לך קנה מדין ערב", בלי הסבר. ⁴² בכל זאת ההסבר בגמרא נראה נכון, ומתאים הוא לפשוטם של דברי רבא. מהו הדמיון בין אשה שרוצה להתקדש כשכסף הקידושין יינתן לאחר, לבין ערב שמתחייב? הערב מתחייב בשעה שמוסר המלוה את המעות ללווה, בלי שתגיע לערב עצמו כל הנאה. מסירת מעות בין שני אנשים וזלתו מהווה קנין לחייב את הערב, כשהסכימו מראש על כך. מכאן לומד רבא, שגם בקידושין או מכר יש תוקף לקנין אף כשהכסף לא נמסר למקנה, אלא לאחר. אע"פ שאין שום הנאה למקנה מכסף זה, גומר הוא בדעתו להקנות בשעת המסירה לאחר. שלל רבא את ענין הנאת המקנה מלהיות הכרחי בקנין כסף.

אף שפירושו זה נראה פשוט, לא מצאנו כמותו אצל רבותינו הראשונים, ⁴³ ומהם שפרשו דברים שעיקרם חסר מן הספר, ואף נוגדים פשוטו של ההסבר

40. ולהלן שם גם על קרקע: „וכן לענין ממונא", ראה רש"י שם.

41. כאן הושווה קניין החיוב לקניין הרכישה, ראה אלבק זכויות עמ' ת-ט. בערבות אין רק חיוב ממון אלא גם חיוב הגוף, ראה רמב"ם מלוה ולוה כה. יד. וא' גרינבאום. קרית ספר מו (תשל"א) עמ' 157 ואילך.

42. אין לתפוס את ההסבר כדברי רבא עצמו, ולדייק בכונתו של רבא מזה שכאן הוסיף הסבר, וכאן לא הוסיף, כפי שעשה רי"ז גוסטמאן, קונטרסי שעורים מס' קדושין, ברוקלין תשל"ל, עמ' 107, 110, 111.

43. אלא אם כן זוהי כוננת הראשונים שלא פירשו באריכות, בגלל פשטות הדברים. כיוצא בזה ייחס בעל פני יהושע (ראה להלן) את שיטתו הוא לדברי הרא"ש (שכמעט שמביא רק לשון הגמרא). וכן רי"ז גוסטמאן (קונטרסי שעורים מס' קדושין, עמ' 107) מייחס לרא"ש פירוש פשוט הקרוב כנראה להצעתנו, אלא שקיצר הרי"ז גוסטמאן ולא פירש כוונתו. מדברי המחבר בעמ' 110 נראה שסבור הוא אליבא דאמת שרבא מצדיק הנאה. וראה להלן הערות 60, 61, 62.

שנאמר בגג
האשה
הרי או
אע"פ
בגללה
בדרך זו
ערב ל
דלא מ
דלא מ
לא כס
לזה ע
כ כס
הכא נ
בה הי
וכן אצל
...ערב —
ערב, גמיר
הראשונים.⁴
כאן אנתו
להלכה המא

44. וכזה ו
אקספורד 438
מס' קידושין,
יונה דף עו ר
ערב" בטעם
45. ראה ו
הרצוג, 147—
46. לדעת
עצמה את [כ
הוס' ב"מ נז
השיטה במתנו
ההוס' כתבו
לסוגיא זו, ר
הריטב"א והח
מתוך הלשון
לת]. יש בירו
פשוטם של דו

שנאמר בגמרא. הרמב"ם כתב :

האשה שאמרה תן דינר לפלוני מתנה ואחקדש אני לך ונתן ואמר לה הרי את מקודשת לי בהנאת מתנה זו שנתתי על פיך הרי זו מקודשת, אע"פ שלא הגיע לה כלום הרי נהנית ברצונה שנעשה ונהנה פלוני בגללה (אשות ה, כא).⁴⁴

בדרך זו הלכו רוב הראשונים ; ונתפרשה השיטה על ידי הריטב"א :
ערב לאו אע"ג דלא מטי הנאה לידי משתעבד, פי' לאו למימרא דלא מטי ליה שום הנאה דא"כ במאי משתעבד, אלא לומר דאע"ג דלא מטי לידיה הנאת מעות שהוציא המלוה ולא הגיע לידי של ערב לא כסף ולא שו"כ, אפ"ה משתעבד בהנאה דמטי ליה במה שהלוה לזה על אמנותו, דהנאה בכל דוכת' חשיב' ככסף.⁴⁵ כדפרישנא בכמה דוכתי.
הכא נמי, אע"ג דלא מטי לידיה הנאת מנה עצמו, מקניא נפשה בה היא הנאה דשויא פרוטה דיהיב מנה לפלוני בדבורה.
וכן אצל מפרשים אחרים, וי"זל בתוספות המיוחסות לר"י הזקן, בפשטות :
...ערב — בההיא הנאה דקא מהימן ליה שנתן ממונו לאחר מפני שהוא ערב, גמיר ומשעבד נפשיה, וזוהי השיטה העקרית והמפורשת ביותר בין הראשונים.⁴⁶

כאן אנחנו רואים שמתפרשים דברי רבא, לא לפי פשוטם, אלא בהתאם להלכה המאוחרת המצריכה הנאה לכל דבר, ובסגנון "ההיא הנאה" האופייני

44. וזכה כתב ר' יוסף הלוי אבן מיגש, מובא בפי' ר"ח ב"ר שמואל על הרי"ף, כ"י אקספורד 438 (וחקן ציון כה"י בק"ס מו עמ' 140) [וכעת נדפס, בשיטת הקדמונים על מס' קידושין, נו יורק תש"ל]. וראה בספר העיטור, אות ק' קידושין. מהדורת ר' מאיר יונה דף עו רע"ג. על הבעיה של סדר ההלכות בדברי הרמב"ם, והחלפת הטעם, "מדין ערב" בטעם אחר, ראה רי"ז גוסטמאן, קונטרסי שעורים מס' קדושין, עמ' 109—110.
45. ראה ריטב"א לקידושין ו' ע"ב ד"ה אמר אבני ובר"ח לקידושין עמ' 9 הע' ה.

הרצוג, *The Main Institutions of Jewish Law*, I, pp. 146—147.
46. לדעת ר' חננאל והתוספות, במה שנתן הבעל לפלוני הוא כאילו קיבלה האשה עצמה את [כל] המנה (ראה פירוש ר' חננאל בסוף אוצר הגאונים לקידושין, עמ' 8, תוס' ב"מ נו ע"ב ד"ה לספק, ב"מ עא ע"ב ד"ה מצאו, תוס' רי"ד לקי' ח ע"ב ודחיית השיטה במחנה אפרים לר' אפרים גבון, הלכות מלוה ולוה דיני רבית סימן יא). וכשיטת התוס' כתבו ראשונים אחרים, ראה הצעת השיטה בתוך "ארבע שיטות בראשונים" לסוגיא זו, רי"ז גוסטמאן, קונטרסי שעורים מס' קדושין, עמ' 104 ואילך [שיטות הריטב"א והתוספות הובאו כפשוטן. מסופק אני אם דבריו לשיטת הרא"ש מוכרחים מתוך הלשון (ראה לעיל הע' 43) וכן לגבי רש"י מסופק יותר, ראה רש"י ד"ה נוחא לה]. יש בירושלמי כשיטת התוספות שכאילו זוכה לאשה, וכדין שליחות, ואין זה פשוטם של דברי רבא, ראה רנספח ב'.

זרם של דיני

41. ערב
אי איתתא
נפשה...

וההסבר עליו,
: "אמר רבא
בין ערב", בלי
לפשוטם של
קידושין ינתן
ר המלוה את
לעות בין שני
על כך. מכאן
כסף לא נמסר
מז הוא בדעתו
מקנה מלהיות

הראשונים,⁴⁸
טו של ההסבר

ח עמ' ה—ט.
לזה כה, יד, וא'

של רבא מזה
קונטרסי שעורים

בגלל פשטות
שנו הוא לדברי
קונטרסי שעורים
להצעתנו, אלא
11 נראה שסבור

לה. אם לה לכה נאמרו דברי רבותינו הראשונים — נקבל, הרי מסתבר לפסוק כבתראי. אבל במידה שנאמרו הדברים לפרש דעתו ההסטורית של רבא, קשה לקבלם. לוא היתה ההנאה עיקר הקנין הזה, ועליה הוא גשען, היה מוטל על רבא (ועל הגמרא) לפרש דבר זה, ולא לאחוז בטפל („לא מטי הנאה לידה“).⁴⁷ במיוחד בנוגע לערב, כבר ראינו שהסברא של „בההיא הנאה“ נתחדשה על ידי רב אשי, ולא היתה ידועה אף לבני דורו עד שחידש כך. לכן, רבא, שהוכיח „מדין ערב“ ולא יותר, אי אפשר ליחס אליו סברת „בההיא הנאה“. אולם הפירוש הנ"ל הנה שרשים עד כדי כך, שמייחסים דוקא לרבא את חידוש הסברא של הנאת עשיית רצונה במקום כסף הקנין!⁴⁸ אף שאותו פירוש לדברי רבא מקובל הוא, מצאו בו האחרונים כמה קשיים. כך כותב בעל פני יהושע:

הרשב"א ושאר פוסקים כתבו דאירי שאמר לה התקדשי לי בהנאה זו שנתתי לפלוני מנה עבורך, והא דמיתני לה מדין ערב, כתב הריטב"א ז"ל... ולכאורה יש לתמוה דע"ז לא היה צריך להביא מדין ערב דפשיט בכלה סוגיין דהיכא דהנאה ש"פ מקודשת.⁴⁹

47. בטוב טעם הקשה י"ב וכטפוגל לשיטה זו: „... שאין ערב קונה אלא מחמת הנאה שמקבל... וא"כ מה אומר הגמ' בקידושין שם דלא מטי הנאה לידה“ (בית יצחק, התשט"ז, עמ' 88). אולם תירוצו סוטה מן המוכן הפשוט של הלשון.

48. „The extension which *keseph* has received in the *Talmud* is rather remarkable. That the *kinyan* of *keseph* is not confined to money but includes the equivalent (*shaveh keseph*) is distinctly stated... But by the application of analogy, dogmatic as well as rational, the great *amora* Raba evolved a doctrine of *shaveh keseph*, the equivalent of *keseph*, in which the original idea of *keseph* as something of value given by vendee to vendor as the purchase-price or part thereof... is left far behind... A says to B; 'Give a *manah* to C and thereby do thou acquire my field'. This is valid, because A gets the satisfaction that B has given money to C at his bidding. This is consideration“ (Herzog, *The Main Institutions of Jewish Law*, I, pp. 144—145).

49. וממשיך: „ועוד דבערב אפילו בלא הנאה משתעבד...“ עיי"ש. בדומה לקושיא כאן הקשו כמה אחרונים, ראה למשל טיב קידושין סי' כט ס"ק ה. וכקושיא זו הביא גם רא"ב וסרמן, קובץ שעורים ח"א, תל אביב תשכ"ד, עמ' קמו, וממשיך: „והנה לדעה זו שאין מקדשה בהמון שנתן לפלוני אלא בהנאה שהגיעה לה, היה נראה לכאורה שאם לא נתן לפלוני רק פרוטה אינה מתקדשת, דהנאה המגיעה לה איננה שוה כל הפרוטה“. כזה הסיקו באמת כמה פוסקים (אוצר הפוסקים, אבן העזר, כרך יא, עמ' 172). אולם רא"ב וסרמן לא רצה ליצור חילוק שכזה, ולכן נאלץ להסיק שבאמת מגיעה לה הנאה פרוטה במה שניתנה פרוטה לפלוני, וזה דוחק, ואינו מתאים לדין ערב כלל, וראה באר חיים שצויין בהערה הבאה.

וכן מקושיא דומה הסיק המחברים האלה לא הציגו שהוצע בפני יהושע אף ממש ערבה, ומתחייבת לד מוחל לה חוב זה, והיא דחוק, כי לפיו הלשון „עו שוב הטפל, כשהטעם העי עצמה נעשית ערבה, כמו משמעו שהמקדש הוא עבו הפירוש הפשוט, שלדעת הנאה לאשה, מתאשר גם מנה והתקדשי לפלוני, מקו כנעני לאו אף ע"ג דלא ק אע"ג דלא קא חסר ולא מ גם את הפסדו של הקונה, המאמרים מחייבת לומר שכ ויותר לגמרי על הנאתו של

50. ראה רח"ט מליניק, ס הפוסקים שם, עמ' 172, עיי"ש 51. וכן כתבו כזה כמה מן קרושין, עמ' 107). 52. וכן דחה את פירושו של רי"ז גוסטמאן עמ' 104, עי 53. על הפסדו של הקונה, הרמב"ן, ועוד. 54. כאן אצל עבד כנעני הקונה, וכתב רק „דנתינת א מקודשת לי בהנאה זו הבאה ז ע"א) הקשה על הרמב"ם, ו זה דומה לעבד כנעני כלל נתינת העבד“ (קונטרס אחרון, וודאי שלפי פשוטם של דבר הוא דבר, ובלי שיתנו בשלי עצמו: „כסף קבלת רבו גרמה כסף) שהוא שלא מדעת העבו העבד, מזה לומד רבא שבקו התקבלה עלינו לפרש בחלק ה התלמוד הבבלי בהתהוותו הסו

רי מסתבר
טורית של
בשען, היה
"לא מטי
ל", בההיא
עד שחידש
אליו סברת
שמיחסים
הקנין!⁴⁸
דונים כמה

בהנאה
כתב
מדן

קונה אלא
הנאה לידה"
של הלשון.
"The extensio
That the king
heseph) is di
rational, the
heseph, in wh
vender as the
'Give a mand
gets the satisf
tion". (Herzo
ל"ש. בדומה
ה. וכקושיא
מו, וממשיך:
לעה לה, היה
המגיעה לה
אבן העזר,
נאלץ להסיק
ואינו מתאים

וכן מקושיא דומה הסיקו כמה מחברים שלא מדין הנאה הוא.⁵⁰ אולם המחברים האלה לא הציעו פירוש פשוט לבוא במקום הפירוש שדחו. הפירוש שהוצע בפני יהושע אף מחזיר ענין ההנאה. הוא פירש שהאשה נעשית ממש ערבה, ומתחייבת להחזיר אותו מנה למי שנתן עבורה לפלוני, והוא מוחל לה חוב זה, והיא מתקדשת ב,,האי הנאה שנפטרה".⁵¹ פירוש זה דחוק, כי לפיו הלשון ,,ערב לאו אף ע"ג דלא מטי הנאה לידה...", היא שוב הטפל, כשהטעם העיקרי חסר. וכן ,,מדין ערב" אין משמעו שהיא עצמה נעשית ערבה, כמו שלשון ,,מדין עבד כנעני" בהמשך הגמרא אין משמעו שהמקדש הוא עבד כנעני.⁵²

הפירוש הפשוט, שלדעת רבא די בהעברת מטבע מיד ליד, בלי כל הגעת הנאה לאשה, מתאשר גם מהקשר בגמרא שם. הרי רבא המשיך: ,,הילך מנה והתקדשי לפלוני, מקודשת מדין עבד כנעני", ומפורש בגמרא: ,,עבד כנעני לאו אף ע"ג דלא קא חסר ולא מידי קא קני נפשיה, האי גברא נמי אע"ג דלא קא חסר ולא מידי קא קני לה להאי איתתא". כאן שולל רבא גם את הפסדו של הקונה מלהיות הכרחי בקנין כסף.⁵³ ההקבלה בין שני המאמרים מחייבת לומר שכאן הוא מוותר לגמרי על הפסדו של הקונה, וכאן ויותר לגמרי על הנאתו של המקנה.⁵⁴ זהו מפתח חשוב ביותר להבנת המאמר.

50. ראה רח"ט מליניק, ספר באר חיים, ווילנא תרמ"ו, סי' ה, מובא באוצר הפוסקים שם, עמ' 172, עיי"ש.

51. וכן כתבו כזה כמה מפרשים אחרים (רי"ז גוסטמאן, קונטרסי שעורים מס' קדושין, עמ' 107).

52. וכן דחה את פירושו של בעל פני יהושע בקונטרסי שעורים למס' קדושין של רי"ז גוסטמאן, עמ' 104, עיין שם, ובאוצר הפוסקים שם.

53. על הפסדו של הקונה, ראה ר"ן על הרי"ף קידושין סי' תפסד ד"ה וכתב הרמב"ן, ועוד.

54. כאן אצל עבד כנעני לא המציא הריטב"א חסרון נסתר של העבד או הקונה, וכתב רק ,,דנתינת אתר בשבילו חשיבא כנתינתו". ברמב"ם: ,,הרי את מקודשת לי בהנאה זו הבאה ליד בגללי" (אישות, ה, כב). הרשב"א (לקידושין ז ע"א) הקשה על הרמב"ם, ונתפרשה קושייתו בספר המקנה על קידושין: ,,דאין זה דומה לעבד כנעני כלל שמשחרר במנה עצמו שנתנו אחרים ולא בהנאה נתינת העבד" (קונטרס אחרון, סימן כט סעיף ג).

ודאי שלפי פשוטם של דברי רבא, עבד כנעני משתחרר בקבלת רבו, בלי שיתן הוא דבר, ובלי שיתנו בשליחותו, והנאת רבו אינה באה בגללו, וכדברי רבא עצמו: ,,כסף קבלת רבו גרמה לו" (קידושין כג ע"א). עיין שם בגמ' וברשי' (ד"ה כסף) שהוא שלא מדעת העבד, ואין כאן מקום לשליחות או להנאה הבאה בגלל העבד. מזה לומד רבא שבקנין כסף אין חסרונו של הקונה מוכרח כלל, ומן ההקבלה עלינו לפרש בחלק הראשון שאין שום הנאה למקנה. התלמוד הבבלי בהתהוותו הספרותית, ח"א, עמ' 81 ואילך.

וכן, גם יש קצת ראייה מן הלשון להלן בגמרא, „איתיהיב למחילה“, שכאן מחלה האשה על כל תמורה.

וכן, להלן בסוגיא: „בעי רבא הילך מנה ואקדש אני לך מהו“. לרבא אין תשובה לשאלה זו, ובמסקנה מר זוטרא הוא שתולה את הקידושין בהגעת „ההיא הנאה“ לאשה (נספח א, 4). כלומר, רק בתקופה מאוחרת הגיעו לסברה הזאת. סברה שהיא אופיינית לדור רב אשי (לעיל חלק א). מכאן שרבא עצמו לא עסק בהנאות שכאלה, ואין להעמיס פירוש של הנאה לאשה בלשונו „מדין ערב“.⁵⁵

גם מן השמועה הקודמת לשלנו בגמרא שם (קידושין ו ע"ב) יש ראייה לענייננו. שם קובע רב אשי לשיטת רבא, וכן מובא משמו של רבא, שמתנה על מנת להחזיר כשרה לקנינים, חוץ מקידושי אשה, גזרה שמא יאמרו אשה נקנית בחליפין“. זוהי גירסת הגאונים,⁵⁶ ולפיה יוצא שבאופן עקרוני כשרה מתנה על מנת להחזיר לשאר הקנינים ואפילו לקנין אשה, אלא שבוה גזרו שלא לעשות כן, וגם כך היא שיטת התוספות על פי הגירסא שלפנינו. מה משמעותה של מתנה על מנת להחזיר? הלא רוצה לומר שיש שם העברת מטבע מיד ליד אבל אין שם הנאה?⁵⁷ ולכן אפשר שגם במאמר הנידון (תן מנה) לימד רבא כשיטתו הזאת, ובו סומך את מסקנתו גם מצדדים אחרים. בכל אופן, נראה שמסדר הגמרא הסמיך את שתי ההלכות בגלל ענין זה המשותף להם.

ראוי לשים לב לאופי של „חקירה“ שבהלכתו של רבא. בהתפתחות מודרנית הוא שולל תכונות שונות של הקנין הרגיל מלהיות מעכבות, והרי השלבים: (א) תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת מדין ערב, (ב) הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין ערב כנעני, (ג) תן מנה לפלוני ואקדש אני לו מקודשת מדין שניהם, (ד) בעי רבא הילך מנה ואקדש אני לך מהו. האופי הזה, והעובדה שנאמרה החקירה גם לענין מכר קרקעות, מלמדים שלא התכוון רבא לפתור מעשים מיוחדים על ידי סברות רגילות ומקובלות, כמו שליחות וזכייה עבור

55. ראה רי"ז גוסטמאן, קונטרסי השעורים מס' קדושין, עמ' 110.

56. ספר המקח והמכר שער יח, אוצר הגאונים לקידושין, עמ' 7 והע' ג, עמ' 204 והע' ב, ג, ובפירוש ר"ח שם עמ' 8.

57. והסיקו שלשיטת רב האי גאון (ראה בהערה הקודמת) אשה מתקדשת בלי שתקבל שום הנאה, כשקידשה בשוה פרוטה, במתנה ע"מ להחזיר, ראה אוצר הפוסקים כרך יא, לאבן העזר סימן כט, עמ' 157 ד"ה וביאר בנודע בשערים, וראה רי"ן לרי"ף שם סי' תקעו ד"ה הא לך, ובאוצר הפוסקים שם ד"ה וכתב הרי"ן. ושם ביטלו לגבון את האפשרות שמדובר בהנאת השימוש עד שתחזיר, ראה רמב"ם אישות ה' כד, ובאבני מילואים, הסיק מדין זה של רבא בענין מתנה ע"מ להחזיר: „ומוכח דכל שנותן לה כסף אע"ג דלית לה הנאה, מקודשת“ (סי' כח, ס"ק נד).

הקנינה, או הגעת הנאה משונים, אלא למידת כלל לימד אלא שיש קנין על ידי גדול רצה רבא בזה, והוא בשעת העברת מטבע מיד

ובכן מתברר מחקירות בקנין כסף הרגיל, ניתן מטבע מיד ליד,⁵⁸ ואפילו שהסכימו הם שאותה מס' תוקף בלי כל הנאה המג לקידושי אשה.⁵⁹ ואם תו ש„פחות מפרוטה אין חש פרוטה אינו מעשה חשוב. נמצאנו למדים שבתחיל על ידי צורת המעשה לג

58. כלומר, מאיש אחד תוספתא קידושין פ"ב ה"ו (59. שם בגמ': „תן מנה הראב"ד: „וכ"ש אם אמרוה (מובא בחידושי תלמיד הרע כט, ולשיטתו שם הוא משו לראובן, מקודשת לשמעון. 60. בעל אבני מילואים כו אבל במכר... לא בעינן הנה וזו לרמב"ם (מכירה ז, ד). שני ראה לעיל הע' 39, וב"י חר"י ממזנא, אין מקום לחלק בי במאמרי אמוראים אחרים בהודמנות אחרת. 61. ראה קידושין ג ע"א משפט, ראש סימן קצ, ולא איירי כאן בכסף שנותן בע שנתעבדו זה לזה זה לקנות ב וחדושים אות ב. וראה א „בקרקע אף שכל שוי' פחוון חדושי הרי"ם על חושן משפ הע' 4.

הקונה, או הגעת הנאה אל המקנה. אין כאן פסק הלכה על מספר מעשים משונים, אלא למידת כללים יסודיים על מעשה הקנין הרגיל. אם נאמר שלא לימד אלא שיש קנין על ידי הנאה או זכייה של אחר, נצא מקופחים. דבר יותר גדול רצה רבא בזה, והוא שהתסכם וגמירת הדעת, שהם עיקר הקנין, באים בשעת העברת מטבע מיד ליד, ולא בגלל הנאה והפסד.

ובכן מתברר מחקירותיו של רבא שמכל היסודות השונים שמנינו לעיל בקנין כסף הרגיל, ניתן לבסס את הקנין על הראשון בלבד, דהיינו מסירת מטבע מיד ליד,⁵⁸ ואפילו כשאין לצדדים חלק באותה מסירה,⁵⁹ כל זמן שהסכימו הם שאותה מסירה תבצע את הקנין שביניהם. קנין שכזה יש לו תוקף בלי כל הנאה המגיעה למקנה, ויפה הוא בין למכר של קרקע, ובין לקידושי אשה.⁶⁰ ואם תשאל, לפי זה למה דוקא שזה פרוטה, יש להשיב, ש"פחות מפרוטה אין חשיבות לקנות בו",⁶¹ והמעשה שבוצע בפחות משזה פרוטה אינו מעשה חשוב.

נמצאנו למדים שבתחילת תקופת האמוראים בוצעו כמה וכמה קנינים על ידי צורת המעשה לבד, בלי שהצריכו הנאה (חלק א לעיל). בא רבא

58. כלומר, מאיש אחד לשני, ומן הסתם בדרך שכשרה לקנות מטבע, ראה חוספתא קידושין פ"ב ה"ו (צוק' 338 שו" 2).

59. שם בגמ': "תן מנה לפלוני ואקדש אני לו מקודשת, מדין שניהם", ופירש הראב"ד: "וכ"ש אם אמר[ת] ללוי תן מנה לראובן ואקדש אני לשמעון דמקודשת" (מובא בחידושי תלמיד הרשב"א ז"ל, שלשה ספרים נפתחים, ירושלים תשל"ל, עמ' כט, ולשיטתו שם הוא משום הנאה), וכן כתבו מפרשים אחרים שגם כשנתן לוי לראובן, מקודשת לשמעון.

60. בעל אבני מילואים כתב לשיטת הרמב"ם: "בקידושין... בעינן הנאה דוקא... אבל במכר... לא בעינן הנאה" (סי' כח ס"ק טז). אולם באמת אי אפשר לייחס דעה זו לרמב"ם (מכירה ז. ד.), שם, אף שעברה הגנת מעוה. הנאת מחילת מלוה לא עברה ראה לעיל תע' 39, ובי' חר"מ סי' קצט. ובפרט בסוגיית שלנו שנאמר בה, "וכן לענין ממונא", אין מקום לחלק בין קידושין למכר. מלבד מאמר זה של רבא, מצאנו גם במאמרי אמוראים אחרים קנין כסף בלי הנאה, ואי"ה נרחיב את הדבור עליהם בהזדמנות אחרת.

61. ראה קידושין ג ע"א תוס' ד"ה ואשה. כאן על פי ספר מאירת עיניים לחושן משפט, ראש סימן קצ, ולא כסברתו, אלא כסברא שהוא דוחה שם, והיא: "לא איירי כאן בכסף שנותן בשביל שיווי המקח אלא שנותן לו פרוטה שבפרוטה זו נשתעבדו זה לזה זה לקנות וזה למכור". וכן כתב בט"ז לשם, ונתיבות, באורים, אות ב והדושים אות ב. וראה אבני מילואים לאבן העזר סי' כט סעיף א, ד"ה ולענין ד, "בקרע אף שכל שו"י פחות מפרוטה אינו נקנה מפחות מש"פ" (ר' יצחק מאיר, חדושי הר"ם על חושן משפט, סי' קצ, אות ד, וראה שם שטעמו אחר). ראה לעיל חע' 4.

זילה", שכאן

מהו". לרבא ת הקידושין אחרת הגיעו מכאן שרבא אשה בלשונו

(ב) יש ראייה רבא, שמתנה יאמרו אשה עקרוני כשרה אלא שבזה יסא שלפנינו. יר שיש שם ושגם במאמר מסקנתו גם שתי ההלכות

תחות מודרגת הרי השלבים: מנה והתקדשי לו מקודשת הנה והעובדה רבא לפתור וזכייה עבור

הע' ג, עמ' 204

מתקדשת בלי ר, ראה אוצר בשערים, וראה תב הר"ן, ושם ראה רמב"ם ע"מ להחזיר: כת, ס"ק גד).

ולמד שהוא הדין אף לקנין כסף. בזה השווה את קנין כסף גם לקנינים שקדמו לו, ושבמקומו הוא בא, לפי מסורת חכמים. בירושלמי קידושין (א, ה; ס ע"ג) גרסינן:

בראשונה היו קונין בשליפת המנעל... חזרו להיות קונים בקצצה. מהו בקצצה, בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומ' נקצץ פלוני מאחוזתו ובשעה שהיה מחזירה לו היו עושין כך ואומ' חזר פלוני לאחוזתו... חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה.

קבלה זו מתאימה למסקנותיו של רבא. כשם שהקנינים הראשונים היו עשיית מעשה, ולא מתן הנאה, כן הוא עיקרם של הקנינים האחרונים שבאו במקומם, שהם כסף שטר וחזקה.

נספח א

כאן נביא את המקומות בתלמוד הבבלי שמופיעה בהם מטבע הלשון „בההיא הנאה ד...". ננסה להוכיח שבכל מקום שמופיע הלשון הנידון בהקשר עם מאמר אמורא שקדם לרב אשי, אין אותו לשון מקורי במאמר, אלא הוספה מאוחרת.

רב אשי

1. מעמד שלשתם — גיטין יג ע"ב — יד ע"א.

אמר רב הונא אמר רב: מנה לי בידך תנהו לו לפלוני במעמד שלשתו קנה. אמר רבא מסתברא מלתי דרב בפקדון אבל במלוה לא, והאלקים אמר רב אפילו במלוה. אתמר נמי אמר שמואל משמיה דלוי מלוה לי בידך תנהו לו לפלוני במעמד שלשתו קנה. וטעמא מאי? אמר אמימר נעשה כאומר לו בשעת מתן מעות שעבדנא לך לדידך ולכל דאתו מחמתך. אמר לי רב אשי לאמימר... אלא אמר רב אשי בההיא הנאה דקא משתניא ליה בין מלוה ישנה למלוה חדשה גמר ומשעבד נפשיה. אמר ליה הונא מר בריה דרב נחמיה לרב אשי אלא מעתה כגון הני דבי בר אלישיב דכפתי ושקלי לאלתר הכי נמי דלא קנו וכי תימא הכי נמי א"כ נתת דבריך לשיעורין אלא אמ' מר זוטרי הני תלת מילי שוינהו רבנן כהלכתא בלא טעמא חדא הא...

1. ראה מ' פלדבלום, דקדוקי סופרים למסכת גיטין, הערות לכאן.

2. חלוקת ירושה בגורל — ב"ב קו ע"ב.

תניא ר' יוסי אומר האחין שחלקו כיון שעלה גורל לאחד מהן קנו כולם מ"ט [כיון שלא קנו זה מזה ולא החזיק אחד מהן במה תתקיים חלוקה זו *1] ? אמר ר' אלעזר כתחלת ארץ ישראל... א ל א *2 א מ ר ר ב א ש י כ ה ה י א *3 ה נ א א ד ק א צ י י ת י ל ה ד ד י ג מ ר י ו מ ק נ ו ל ה ד ד י .

3. ערב — ב"ב קעג ע"ב.

אמר רב הונא מגין לערב דמשתעבד [רשב"ם: באמירה בעלמא בלא קנין] וכתוב אנכי אערבנו מידי חבקשנו. מתקיף לה רב חסדא הא קבלנות היא. אלא אמר רב יצחק *3 מהכא... אמר אמימר ערב דמשתעבד מחלוקת ר' יהודה ורבי יוסי, לר' יוסי דאמר אסמכתא קניא ערב משתעבד, לרבי יהודה דאמר אסמכתא לא קניא ערב לא משתעבד. אמר ליה רב אשי לאמימר הא מעשים בכל יום דאסמכתא לא קניא וערב משתעבד, אלא אמר רב אשי כ ה ה י א *4 ה נ א א ד ק א מ ה י מן ל י ה ג מ ר ו מ ש ע ב ד נ פ ש י ה . *5

מר זוטרא לרב אשי (לפי גירסאות אחרות: לרבינא, או למר בר רב אשי)

4. קידושין שהיא נותנת לו — קידושין ו ע"א.

בעי רבא הילך מנה ואקדש אני לך, מהו? אמר מר זוטרא משמיה דרב זפא, *5 מקודשת! אמר ליה רב אשי *6 למר זוטרא, אם כן הוה ליה נכסים שיש

*1. פירוש ר' יוסף הלוי אבן מיגש לב"ב, ומובא בשטמ"ק ובספר הגר לר' זכריה אגמאתי [ספר הגר], צילום הכ"י בעריכת י' לוי, לונדון 1961, דף 273 א.

2. עיין דק"ס.

3. כ"י המבורג ועוד.

*3. ראה לעיל הע' *4.

4. כ"י המבורג.

5. עיין דק"ס.

*5. בפירוש ר' חננאל ב"ר שמואל לר"ף (כ"י אוקספורד 438) גרס: „משמיד דרבא“ והשוה ס' העטור מהדורת רמ"י קידושין עה רע"ד תוספות ופסקי ר"ף לקידושין, מהדורת א' היטריק, ברוקלין תשכ"ה, עמ' 47 והע' טו.

6. בכ"י וטיקן 111: „אל רבינא משמיה“, וכן הוא בכ"י אוקספורד 367 ובלי זיבת „משמיה“. בכ"י מינכן צירוף שתי המסורות: „אל רבינא למר זוטרא אמ' [ר] ליה רב אשי למר זוטרא“, מר זוטרא ורבינא מדור רב אשי הם. בדפוס קדום, כנראה ספרדי ואדי אלהיג'ארה, רמ"ב? : אמ' ליה רבינא למר זוטרא ואמר ליה מר בר רב אשי למר זוטרא. על הלשון „אם כן...“ להלן, ראה תוס' ד"ה אם נראה שהניסוח הזה שבגמרא נאמר לראשונה לגבי ב"מ מז ע"א. וראה להלן הע' 56 החלמוד הבבלי בהתחוותו הספרותית, ח"א, עמ' 81 ואילך.

להם אחריות בקנין עם נכסים שאין להם אחריות ואגן איפכא תנן... אמר ליה מי סברת דאמרה ליה אגב, הכא באדם חשוב עסקינן דבה היא הנאה דקא מקבל מתנה מינה גמרה ומקניא ליה נפשה.

פתמא דגמרא

5. ערב בבית דין — ב"ב קעו ע"ב. והלכתא... ערב דבית דין לא בעי קנין דבה היא הנאה דמהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה.⁷ על קטע זה כתב גולק: "...יש לשער, כי פסק הלכה זו הוא של רבנן סבוראי, כאשר מורה הסגנון, והלכתא".⁸ באמת כל לשון, "בה היא הנאה..." חסרה בשני כתבי יד.⁹ וכן היתה במקצת כתבי יד לשון הוספה נוספת. ואין צורך לשער, כי ברור שכאן הלשון, "והלכתא..." אינו מעיקר הגמרא.¹⁰

6. הנאה כשכר לשומר שכר — ב"מ פ ע"ב.

מתני': כל האומנין שומרי שכר הן.

גמ': לימא מתני' דלא כרבי מאיר, דתניא שוכר כיצד משלם, רבי מאיר אומר כשומר חנם, ר' יהודה אומר כשומר שכר! אפילו תימא רבי מאיר, בה היא הנאה דקא שביק כולי עלמא ויהיב ליה לדידיה הוי עילויה שומר שכר. אי הכי שוכר נמי, בה היא הנאה דקא שביק כולי עלמא ומוגר ליה לדידיה ליהויה¹² עילויה שומר שכר? אלא אפילו תימא ר' מאיר, בה היא הנאה דקא יהיב ליה טפי פורתא הוי עילויה שומר שכר. שוכר נמי, מי לא עסקי דקא משוי ליה טפי פורתא, אלא אפילו תימא ר"מ בה היא הנאה דתפיש ליה אאגריה דלא בעי למיעל ולמיפק אנוזי הוי עליה ש"ש. ההנאה הנזכרת בקטע זה אינה לשם עשיית קנין. כאן הנאות שתיחשבנה במקום שכר, לעשות את מי שאליו מגיעות שומר שכר. הסוגיא סתמית כולה, ולשון "ההיא הנאה" חוזר בה ארבע פעמים. הסוגיא מסוגנת היא —

7. נפשית. כ"ה בכ"י המבורג; ועיי"ש שינויים אחרים, וראה דק"ס סוף ב"ב.

8. יסודי ח"ב עמ' 38 הע' 4.

9. ראה דק"ס.

10. ראה שאילתות, סי' לא והעמק שאלה לשם אות ט; ב"מ לויק, רבנן סבוראי ותלמודם, עמ' 50; מ"ר הגר"ש ליברמן, הלכות הירושלמי לרמב"ם, מבוא, עמ' טו והע' 122; ור"ש אברמסון, תלמוד בבלי עם תרגום עברי ופרוש חדש, ב"ב, עמ' 207.

11. כן הוא בכ"י המבורג ועוד, ראה דק"ס.

12. כן הוא בכ"י המבורג.

שלש הצעו
איפוא, שכ
על שימוש

7. "בה היא

מתני':

בשבועה, ג

גמ': מ'

הא מאי אי

שנו אלא

הנאה ד

כאן "הנ"

כשם שבמ

כאן.¹² ור'

שקיבלה כ

סתמית שלג

הוה של הנ

8. הסיבה

מ"ט מי

קלא דאי

משום ש

גם כאן א

9. הנאה ה

המודר ה

עסקינן שלו

אמר לך רב

אית ליה הנ

גם בשלוד

לו חובר נתן

הגמרא בבין

"בה היא הנ

12. בפירו

הבחירה על מ

לעשות ליתומי

13. כ"ה בו

שלש הצעות נאמרו לתרץ שיטת רבי מאיר, ונתקבלה השלישית. אין מסתבר, איפוא, שכאן שימוש מקורי של מטבע לשון, אלא שכאן נשען בעל הגמרא על שימוש קודם (כגון של רב אשי).

7. „בההיא הנאה” במוכר „בעבור” — גיטין לה ע”א. מתני’: אין אלמנה נפרעת [רש”י: את כתובתה] מנכסי יתומים אלא בשבועה, גמנעו מלהשביעה...

גמ’: מ”ט [גמנעו מלהשביעה] ? אילימא משום דרב כהנא... אי משום הא מאי איריא אלמנה אפילו גרושה גמי, אלמא א”ר זירא אמר שמואל לא שנו אלא אלמנה, אבל גרושה משביעין אותה? אלמנה שאני, דבה היא הנאה דקא טרחה קמי דיתמי אתיא לאורויי הינרא. כאן „הנאה” כנראה במוכר מושאל — הרי טירחתה לא היתה הנאה, אלא כשם שבמקומות המובאים לעיל, „בההיא הנאה” פירושה „בעבור”, כך כאן.¹² ורוצה לומר שהיא תחיר לעצמה להשבע שלא קיבלה מכתובתה, ומה שקיבלה כבר תחשב אותו שכר לטירחתה. שימוש מושאל זה, בסוגיא סתמית שלנו, נשען על השימוש הראשוני שאצל רב אשי, וכן יש לומר על זמן הווה של הפועל.

8. הסיבה שאפשר להשביע אפטרופוס — גיטין נב ע”ב. מ”ט מינוחו ב”ד ישבע? בההיא הנאה דקא נפיק עליה קלא דאיניש מהימנא הוא, דהא סמיך עליה בי דינא, משום שבועה לא אתי לאמנועי.

גם כאן אינו קנין, ובשימוש מושאל (השוה 3, 5).

9. הנאה האסורה למודר הנאה — כתובות קז ע”ב — קח ע”ב. המודר הנאה מחבירו... פורע לו¹³ את חובו... רבא אמר...הכא במאי עסקינן שלוח על מנת שלא לפרוע... רב אושעיא מ”ט לא אמר כרבא? אמר לך רב אושעיא נהי דהנאה לית ליה כיסופא מי לית ליה, התם גמי אית ליה הנאה, בההיא הנאה דמיכסיף מיניה.

גם בשלוח על מנת שלא לפרוע, מתבייש הלוחה על אי הפירעון, והפורע לו חובו נתן לו הנאה של הסרת חבושה. כאן שוב אין קנין, ומשתמשת הגמרא בביטוי מקובל. ברור כאן שמשתמשת הגמרא בביטוי ידוע ומאובן „בההיא הנאה”, כי לפי המשמעות היה ראוי לומר כאן „ההיא הנאה”, בלי

12. בפירוש ר’ עובדיה מברטנורה: „מפני שהיא טורחת”, וראה מאירי, בית הבחירה על מסכת גיטין³, עמ’ 147. אולם גם אפשר לפרש: בגלל אותה הנאה שטרחה לעשות ליתומים.

13. כ”ה בכ”י מינכן, והשוה ב”ת, וכ”ה להלן. ומשנה היא בנדרים פ”ד מ”ב.

ב' (יש לו הנאה, אותה הנאה [שהסיר ממנו מה] שמתבייש ממנו).

כאן אין רב אושעיא עצמו מדבר, אלא הגמרא מתרצת עבורו (אמר לך רב אושעיא). ובאמת הלשון, "בההיא הנאה..." כאן מאוחרת אף לתירוץ זה שבגמרא, והיא הוספה שנתוספה כאן, היא חסרה לגמרי בכ"י מיגכן (ששם מסתיימת הסוגיא ב"מי לית ליה", ובאמת, "התם נמי" שלפנינו מוקשה). גם הכירו המפרשים שהלשון איננה שייכת לגירסא המקורות, ומעירים שלפני תיבת התם יש לגרוס: "לישנא אחרינא" (ראה הגהות הב"ח והגהות מהר"ב רנשבורג).

כהמשך למומרי אמוראים

10. שומר אבדה — ב"ק נו ע"ב.

שומר אבדה, רבה אמר כשומר חנם דמי, רב יוסף אמר כש"ש דמי, רבה אמר כשומר חנם דמי, מאי הנאה קא מטי ליה. רב יוסף אמר כש"ש דמי, בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא הוי כש"ש. איכא דמפרשי הכי, רב יוסף אמר כש"ש דמי, כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה הלכך כש"ש דמי.

ברור כאן שרב יוסף לא אמר אלא ההלכה, והגמרא חוזרת על מאמרו כדי לפרשה. כאן במיוחד אי אפשר להטיל ספק בזה, היות ומובא מיד גם פירוש שני, שלא ייתכן אם הפירוש הראשון נאמר כבר מפי רב יוסף.¹⁴ והשוה מס' 6.

11. מתנה שומר חנם — ב"מ צד ע"א.

מתני': מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה והשואל להיות פטור מלשלם, נושא שכר והשוכר להיות פטורין משבועה ומלשלם.

גמ': תנא ומתנה שומר חנם¹⁵ להיות כשואל. במאי בדברים? אמר שמואל בשקנו מידו, ור' יוחנן אמר אפילו חימא בשלא קנו מידו, בההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאיניש מהימנא הוא גמיר וקשעבד נפשיה.

על מקום זה כתב גולק: "רק המאמר בב"מ צ"ד מתיחס לר' יוחנן, שהוא מהאמוראים הראשונים."¹⁶

בקטע זה, ובדומים לו, אנו נמשכים אחרי השיטה שצירוף עברית וארמית במאמר אחד סימן הוא שעיקר המאמר הוא העברית, והחלק בארמית

14. השוה א' ווייס, לחקר התלמוד, עמ' 144; הנ"ל, התלמוד הבבלי בהתהוותו הספרותית, ח"א, ורשה 1937, עמ' 84.

15. כן הוא בכתבי יד ועוד, ראה דק"ס, וכן הוא בתוספתא, ראה להלן.

16. ראה לעיל בגוף המאמר, הע' 19.

הוא ההסבר שנ
דברי האמורא
למאמרו של הא
קנו מידו", והי
במקרה הנ"ל
השומרים להת
לעשות קנין מ
של השמירה, ו
חיובים נוספים
בשקנו מידו.²⁰

ואף כאן, בשי
וברייתא שוות
שומר חנם לו
וכנושא שכר וה
צוקי' 389 שורו
ברוב הקניני
טעמו של הקו
חנם להיות פנ
הפקדון על ש

17. ראה ח'
ראה במיוחד ענ
התלמוד הבבלי ו
18. קליין שנ
של האמוראים, ז
19. רמב"ם ז
ומשיכה בשומרין
עיי"ש, ותשוה ר
20. קנינים ש
21. הקשה ו
והא כל תנאי ש
הביא הרשב"א,
המאוחרת שכל
22. הברייתא

ומתנין על שומ
כיתר התנאים, ו
ע"ג, ובשבונו
גם אצל צוקרמנ

הוא ההסבר שנוסף לו.¹⁷ וכן כששאלה בסתם קודמת לדברי אמורא, וכאילו דברי האמורא נאמרו לענות על השאלה, באמת עפ"ר מאוחרת היא השאלה למאמרו של האמורא.¹⁸ על פי הכללים האלה לא אמר ר' יוחנן אלא „בשלא קנו מידו“, והיתר נוסף אחר כך, כדי לפרש דבריו.

במקרה הנידון יש סמוכין למסקנה הזאת. שגינו כאן במשנה שרשאים השומרים להתנות ולפטור את עצמם מחיובים שונים. לא נאמר שיש לעשות קנין מיוחד לתנאים האלה, ומן הסתם חלים הם עם הקנין העקרי של השמירה, שהוא משיכה.¹⁹ הברייתא מוסיפה שגם מתנים הם להתחייב חיובים נוספים. שמואל סבר שלחיוב זה צריך קנין מיוחד מאת השומר: בשקנו מידו.²⁰ אולם לדעת רבי יוחנן אין להבחין בין התנייה זו לקודמות, ואף כאן „בשלא קנו מידו“.²¹ סמך לשיטת רבי יוחנן, שההתניות במשנה וברייתא שוות הן, ואין צריך שום קנין נוסף, יוצא מן התוספתא: „מתנה שומר חנם להיות כשואל והשואל להיות כשומר חנם, והשואל להיות כנושא שכר והשוכר, ונושא שכר והשוכר להיות כשואל“ (ב"מ פ"ח הי"ט; צוקי 389 שורה 4) ²² — הרי בהקשר אחד נאמרו כולם.

ברוב הקנינים של „בהתיא הנאה“, רגיל הרמב"ם להביא סברא זו כעיקר טעמו של הקנין. ומענין שכאן לא עשה כך, וזה לשונו: „מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה והשואל להיות פטור מלשלם, וכן מתנה בעל הפקדון על ש"ח או נושא שכר ושוכר להיות חייבין בכל כשואל, שכל

17. ראה ח' קליין, *JQR*, 38 (1947—1948), pp. 67—91. „Gemara and Sebara“, ראה במיוחד עמ' 75—76, ועמ' 91 מס' 3. וכן חוקרים אחרים, וראה א' וייס, התלמוד הבבלי בהתהוותו הספרותית. ח"א, עמ' 81 ואילך.

18. קליין שם עמ' 83 הע' 46, עמ' 91 מס' 4, א' וייס, על היצירה הספרותית של האמוראים, עמ' 26 הע' 6, ועוד.

19. רמב"ם שכירות ב, ח: „כדרך שתקנו חכמים משיכה בלקוחות כך תקנו משיכה בשומריין“, ומיד בהלכה שלאחריה: „מתנה שומר חנם להיות פטור...“ עיי"ש, והשוה רש"י ד"ה אפילו תימא.

20. קנינים שכאלה נזכרים בכמה מקומות, ראה קוגורדנציה לבבלי, כרך טז עמ' 68.

21. „הקשה הראב"ד ז"ל כיון שתנאי בשעת משיכה הוא למה לי קנין והוא כל תנאי שהוא בשעת מעשה מתקיים בלא קנין, ונשאר לו ז"ל בקושיא“, כן הביא הרשב"א, וראה בשטמ"ק תירוצו של הרשב"א שהוא לגמרי ברוח הסברא המאוחרת שכל קנין הוא על ידי הנאה, ולכן כתב „שאין כאן קושיא“.

22. הברייתא בבבלי היא רישא של התוספתא. בכ"י המבורג גרס בגמרא: „ומתנין על שומר חנם...“ לפי גירסא זו, התנאי הוא של המפקיד, ולפטור, כיתר התנאים, והשות ברמב"ם להלן. יש מקבילות לתוספתא בירושלמי ב"מ פ"ה ה"ה. י ע"ג, ובשבועות פ"ז ה"א, לו ע"ג. במצפה שמואל נפלה כנראה טעות בציונים, והיא גם אצל צוקרמנדל.

תנאי בממון או בשבועות של ממון קיים וא"צ קניין ולא עדים" (שכירות ב, ט). הרי כאן לא הדגיש שיש קנין על ידי הנאה, אלא כל הדגשו הוא שכאן אין צריך קנין מיוחד, וזוהי כוונת רבי יוחנן.²³ משהוסיף המסביר בגמרא את הקושיא שלדעתו הניעה את שמואל (במאי בדברים), הוסיף גם סברא לדברי רבי יוחנן, איך יתרחץ הוא ענין זה,²⁴ ובסגנון המקומות האחרים שראינו (ראה במיוחד 3, 5).²⁵ מכל זה נראה להסיק שהמאמר והסברא לא נאמרו כאחת,²⁶ ואין הכרח לומר שכאן הלשון „בהתיא הנאה" מתיחס לרבי יוחנן.

12. הנאה כשכר לשומר שכר — ב"מ מג ע"א.

מחנה: המפקיד מעות אצל שולחני... מותרין ישתמש בהן לפיכך אם אבדו חייב באחריותן.

גמ': אמר רב הונא ואפילו נאנסו... ורב נחמן אמר נאנסו לא. אמר ליה רבא²⁷ לר"ב לדידך דאמרת נאנסו לא, אלמא לא הוי שואל עלייהו, אי שואל לא הוי שומר שכר נמי לא הוי א"ל בהא מודינא לך דהואיל ונהנה מהנה²⁸ בה היא²⁹ הנאה דאי מיתרמי ליה זבינא דאית בה רווחא זבן בהו הוי עלייהו שומר שכר.

גם כאן מתחלק מאמרו של רב נחמן באופן טבעי לשני חלקים: „הואיל ונהנה מהנה", וההסבר שצורף לו: „בהיא הנאה וכו', בב"מ פא ע"א אמר אמימר: „מסתברא פטור משואל וחייב כשומר שכר, הואיל ונהנה מהנה הוה". מכאן ראייה שהחלק הראשון של מאמרו של רב נחמן הוא דבור

23. כן שיטת הראב"ד, ראה הערה 21. וכן כתב ר' אפרים נבון שאין ההנאה כאן עושה את הקנין, ותירץ שמלמדת שאין כאן חשש אסמכתא (מחנה אפרים, הל' ערב סי' א, השוה לעיל בגוף המאמר הע' 35). קיימת גם אפשרות שלא גרס הרמב"ם את ההסבר „בהיא הנאה" בגמרא.

24. אמנם אין סדר זה הכרחי.

25. בלשון ההסבר יש שינויים. בכ"י המבורג: „בהנאה הנאה דקא מחימין ליה גמר ומשעביד נפשיה", ועיין דק"ס. ובתוס' ב"מ נח ע"א ד"ה אמר רבי יוחנן. ישנם שינויי גירסא רבים באופן יחסי בקטעים שהם הוספות. ראה רא"ש ב"ב נזנטל, תרכיץ מ (תשל"א), עמ' 185 הע' 12. והשוה דברי רבינו תם בהקדמה לספר הישר: „מגיחי ספרים... לא נמנעו מלשפש, ולא די להם בגרסות הנראין פירוש לשבש. כי אם דברי האמוראין והנאין עצמן" (מהדורת ש"ש שלזינגר, עמ' 9). מכאן שמענו שלדעת ר"ת ניתן יותר לשנות בלשון ההסברים מאשר בלשון המאמרים.

26. באופן דומה פירשו בעלי התוספות בכמה מקומות, ראה קליין שם, עמ' 67.

27. ראה חילופי גירסאות במהדורת צובל-דימיטרובסקי (הוצ' דביר ומסדה).

28. בכ"י המבורג: „הואיל ונהנה מהנה הוי" (השוה להלן); בכ"י מינכן:

"הואיל ונהג' מהני זווז", ותיבת „זווז" טעות היא מ„הוי".

29. על פי כ"י מינכן.

בפני עצמו, והכוונה בפשטות להנאת שמוש המעות.
 סמך נוסף יש כאן, שהרי „בהתיא הנאה“ איננה מוסבת על „מהנה“
 שלפניה, אלא על „נהנה“ שלפני פניה, ושיעור הדברים: הואיל ונהנה
 הנאה שיוכל לקנות מקח במעות אם ירצה, ראוי שמהנה את הבעלים
 (השוה רש"י) להתחייב כשומר שכר (השוה מספר 6). נמצא שלא הציב
 המסביר פירושו במקום ששייך (אחר „נהנה“), והציבו בסוף, כדי שלא
 להפסיק את לשון המאמר גופו. כך נוצרו שני חלקים, שגם הקשר התחבירי
 ביניהם רופף.

13. הגולן הקנה, היות ונהנה ממה שניתן בו אימון — ב"מ טו ע"ב —
 טו ע"א.

בעא מיניה שמואל מרב, חזר ולקחה מבעלים הראשונים מהו? ³⁰ אמר
 ליה מה מכר לו ראשון לשני כל זכות שתבא לידו... מתקיף לה רמי בר
 תמא, מכדי האי לוקח במאי קני להאי ארעא בהאי שטרא, האי שטרא חספא
 בעלמא הוא ³¹ א"ל רבא תהא במאמינו בההיא ³² ה נ א ה ד ל א
 ק א מ ר ל י ה מ י ד י ו ק א ס מ י ד ע ל י ה ט ר ח ו מ י י ת י
 ל י ה ג מ ר ו מ ק ב י ל י ה.

בשעה שהגולן „מוכר“ ללוקח, גומר הוא בלבו ומקנה לו מעכשיו לכשיקחנה
 חוקית, בגלל מתן האימון שנתן בו הלוקח. ³⁸

כאן בדבור „בהתיא הנאה“ וכי יש כמה וכמה שינויי גירסא. ³⁴ בגירסת
 הדפוסים יש כפלות בלשונות „טרח ומייתי ליה“, „גמר ומקני ליה“, ואחת
 מהן מיותרת. ³⁵ גם כאן הדבור מתחלק בקלות לשניים, ואין קשר תחבירי
 בין החלקים אלא שהחלק השני הארמי הריהו פירושו של החלק הראשון
 העברי. זאת ועוד. „תהא במאמינו“ (או „במאמינו“) היא מרגלא בפומיה

30. רש"י: חזר גולן ולקחה מבעלים הראשונים לאחר שמכר ללוקח, מהו להיות
 במקום בעלים כאילו לקחה אחר ויוציאה מיד הלוקח.

31. היות ומקשה על תוקף השטר, משמע שאין מקום לומר שמעות קונות לו.
 והשוה תוס' ד"ה אי, ושטמ"ק ד"ה וז"ל הריטב"א ז"ל.

32. כ"י המבורג ועוד.

33. ראה תוס' ד"ה בהתיא, וראה בשטמ"ק ד"ה אבל הריצב"ש. שיטות אחרות
 הובאו בשטמ"ק.

34. ראה דק"ס והגהותיו של גולדשמידט לכ"י המבורג, ובשטמ"ק.

35. ראה בדק"ס אות פ נסיונות למתק את הזרות. בכ"י המבורג אין אף
 אחת מהן, אלא שגמר ומקני ליה נוספה בהגהה. לפי הסגנון והתוכן היה
 נראה להעדיף „גמר ומקני ליה“ (הוא עונה על השאלה „במאי קני“), ולהניח
 שהלשון „טרח...“ באה בהשפעת סגנון זה לעיל ולהלן, והשוה שטמ"ק ד"ה ולפי
 שיטת הר"ן, ועוד שם.

עדים
 אלא כל
 אל „במאי,
 ענין זה.”

ואין הכרח

לפיכך אם

אמר ליה
 עלייהו, אי
 הואיל ונהנה
 נא דאית

קיים: „הואיל
 ע"א אמר
 ונהנה מהנה
 הן הוא דבור
 שאין ההנאה
 (מהנה אפרים,
 שרות שלא

קא מהימן ליה
 בני יוחנן. ישנם
 רזונטל, הרביץ
 הישר: „מגיהי
 ש, כי אם דברי
 שמענו שלדעת

ין שם, עמ' 67.
 דביר ומסדה).
 ; בכ"י מינכו:

דרכא. היא מופיעה בחמשה מקומות בש"ס בבלי, כולם בפי רבא, חוץ מאחת שבפי תלמידו. בכל אותם המקומות, חוץ מכאן, "תהא במאמינו" הוא דבור בפני עצמו, בלי המשך.³⁶ מזאת נראה להסיק שכאן ההמשך אינו מפי רבא, אלא הוספה.

למזלנו נשאר לנו גם סימן מובהק הקובע שכאן הדיבור בהיא הנאה וכו' נוסף על דברי רבא. היה מקובל לסמן הוספות ללשון הגמרא בציון "פירוש". רוב הציונים האלה בעלמנו מן הדפוסים, ומיעוטם שרדו בכתב יד.³⁷ בכ"ר ר' א', ובפירוש רבינו חננאל, עדיין נשאר הציון "פירוש" לפני תיבת "בהיא".³⁸

בלי תוספת הפירוש של "בהיא הנאה" היה התירוץ, "תהא במאמינו" סתום: "במאי קני לה?"³⁹ לכן הוסיפו כלפנינו, שאז אפשר לפרש: "בהיא הנאה שהלוקח האמין אותו שיעמיד הקרקע בידו בשופי, הנה זאת ההנאה חשובה ממון" (ריצב"ש בשטמ"ק), "דהנאה חשובה ככסף בכל מקום (ריטב"א שם).⁴⁰

אלם אפשר לשער ש"תהא במאמינו" שאמר רבא כך פירושו: היות והלוקח האמין שהגזלן מוכר לו קרקע, בגלל זה חל הקנין גם על הגזלן. אין הכוונה שהאמונה היא הנאה ושוה פרוטה ככסף, אלא רק שהצד השני סמך על הבטחתו, וזוה מתחייב המוכר בקנין.⁴¹ כזה מצינו בערב: איזה הוא ערב

36. ב"ק צח ע"ב, פסחים נה ע"ב = מועד קטן יג ע"א, ב"מ לה ע"א ("אמר רב אשי אמריתיה לשמעתיא קמיה דרב כהנא ואמר לי תהא במאמינו", וכנראה שהוא רב כהנא רבו של רב אשי תלמידו של רבא, ראה א' היימאן, תולדות תנאים ואמוראים, עמ' 841 ועמ' 847). הציונים על פי הקונקורדנציה כרך ג עמ' 1468.

37. ב"מ לוין, רבנן סבוראי ותלמודם, עמ' 26 ואילך.

38. שם, עמ' 30, והשוה ב"מ עם תרגום עברי, מהדורת צובלי-דימיטרובסקי. ואפשר שגם בחידושי הרמב"ן כאן המלה "פירוש" היא מגרסתו בגמרא, שמוסיף אח"כ גם "כלומר". כנראה גם לפני הרשב"א לא היתה ההוספה, שכתב: "תהא במאמינו... ותמיה לי אכתי מאי קא יהיב טעמא למאי דקני לה האי דבמאי קני לה" (שטמ"ק ע"י"ש). וכן יוצא מלשון הריטב"א שלא, "אמר הספר" אלא, "תהא במאמינו", והלשון בהיא הנאה וכו' מביא הוא כפירוש החוספות שלא היה לפני רש"י, וכן משמע מכמה דבורים בשטמ"ק, ראה ד"ה כתוב בחוספות, ואילך. וכן רב"ס לא גרס לשון זו (ספר הנר 69 ב).

39. ראה בהערה הקודמת.

40. וראה בשטמ"ק שם ד"ה ולפי שיטת הר"ן: כאלו נתן לו דמים.

41. "למה הוצרך רבא לומר שהוא קונה בהיא הנאה, ומדוע שלא יקנה ע"י השטר עצמו" (אוצר מפרשי התלמוד ב"מ א, ירושלים תשל"א, עמ' תרפג, בשם מחזה אברהם).

שהוא חייב? ו
ב"ב). וכאן, ה
בהצעה הנ"
שהקשה רמי ו
שבאמת "גמר
שהגזלן גומר
כמובא בחידושי
הסוגיא, מקשה
שלא בא לרש
דעתיה". היות
בוה,⁴² אפשר
אם "תהא במא
הלוקח — היות
14. פסיקת ב
אמר רב גיז
לבתך כך וכך
רבא מסתברא
דלא מטי הנג
תימא הכי אב
ד ק מ י ח ת ב

42. זה דומה
if a promise is
e promisor who
hdraw from his

42. כל אחד
ששת) הוא מסור
שהקשו ראשוני
בדעתי להארי
הגידונת יש של
(מתוב רב ששח
ר"שא... כלל
לסברת רבא. וה
השווה דברי
לא היה בא לו
השוכר את האוי
ד"ה האי צרף
סיני סט (תשל"א)

שהוא חייב? הלוהו ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (משנה, סוף ב"ב). וכאן, היות והאמין לה, אין השטר הספא בעלמא.⁴² בהצעה הנ"ל, כמו בפירושו הנוסף בדבור "בההיא הנאה", ההנחה היא שהקשה רמי בר חמא על שאין בקנין כדי גמירת דעת המקנה, ולכן הוסבר שבאמת "גמר ומקני". וכן פירשו כמה מפרשים שלא גרסו "בההיא הנאה", שהגולן גומר ומקנה בגלל שמאמין לו הלוקח (רש"י ורבו של הריטב"א, כמובא בחידושי הריטב"א). ברם יש אפשרות אחרת. להלן, בחלק האחרון של הסוגיא, מקשה רב ששת על רב מברייטא, ממנה יוצא שאין אדם מוכר דבר שלא בא לרשותו. על זה מתרץ רבא, "הכא סמכא דעתיה והכא לא סמכא דעתיה". היות ושלוש חלקי הסוגיא הנידונת עצמאיים הם ובלתי תלויים זה בזה,⁴³ אפשר שאין לפנינו אלא שתי צורות של תירוצו של רבא. לפי זה, אם "תהא במאמינו" עונה, לא על גמירת דעת המוכר, אלא על סמיכת דעת הלוקח — היות שמאמינו וסומך דעתו, אין פגם בקנין.

14. פסיקת נדוניא — כתובות קב ע"ב.

אמר רב גידל אמר רב: כמה אתה נותן לבנך כך וכך, וכמה אתה נותן לבתך כך וכך — עמדו וקידשו קנו, הן הן הדברים הנקנים באמירה. אמר רבא מסכתברא מילתא דרב בבתו נערה דקא מטוי הנאה לידיה, אבל בוגרת דלא מטוי הנאה לידיה, לא. והאלהים, אמר רב אפילו בוגרת, דאי לא תימא הכי אבי הבן מאי הנאה אתא לידיה, אלא ביה היא הניא דקמיחתני אהדדי גמרי ומקני להדדי.

42. זה דומה לאחת התפיסות של תמורה שבמשפט האנגלי:

"What constitutes consideration... the reason for the enforcement of a promise is the justifiable reliance upon the promise, making it wrongful for the promisor who has aroused expectation in the promisee and induced him to act, to withdraw from his promise (Williston on Contracts, Third Edition, sec. 100).

43. כל אחד משלושת החלקים (מאי טעמא, מתקיף לה רמי בר חמא, מתיב רב ששת) הוא מסורת עצמאית, הבאה לתרץ לרב. עובדה זו ממתיקה ביותר את הקושי שהקשו ראשונים ואחרונים על היחס ההדדי של חלקי הסוגיא.

בדעתי להאריך במקום אחר על "הסוגיא המשולשת". בחלק הראשון מן הסוגיא הנידונה יש שלשה חלקים, אשר כל אחד מהם משולש. החלק האחרון מן הסוגיא (מתיב רב ששת) כולל לכאורה ארבעה חלקים. אולם, לאמתו של דבר "ומאי שנא רישא... כלל אינו חלק מן הסוגיא, ובאמת כן מוכרח לומר כדי שלא יקשה מכאן לסברת רבא. והפרדה זו כבר יוצאת מפורשת מגירסת כל כתבי היד: "מ"ש" (דק"ס). השווה דברי הריטב"א: "כל המבטיח לחברו, וסמך חברו עליו, ואלמלא הבטחתו לא היה בא לו שום הפסד, חייב לשלם לו אם פשע בדבר" (שטמ"ק לב"מ ריש פרק השוכר את האומנין, ד"ה השוכר את החמר, כאן בפשטות, ולעיל שם לרף עג ע"ב ד"ה האי, צרף לטעם זה ענין בההיא הנאה, שרק שם ניתן לצרפו). וראה ש' אלבק, סיני סט (תשל"א), עמ' כו.

י רבא, הוץ מאחת
אמינו" הוא דבור
טד אינו מפי רבא,

בור בההיא הנאה
שון הגמרא בציון
שרדו בכתב יד.⁴⁷
ירוש" לפני תיבת

"תהא במאמינו"
זו אפשר לפרש:
כידו בשופי, הנה
חשובה ככסף בכל

ך פירושו: היות
גם על הגולן. אין
שהצד השני סמך
ב: איזה הוא ערב

מ" לה ע"א (אמר
יגו", וכנראה שהוא
אן, תולדות תנאים
כרד ג עמ' 1468.

צובל-דימיטרובסקי.
זו בגמרא, שמוסיף
פה, שכתב: "תהא
לה האי דבמאי קני
הספר" אלא, תהא
זת שלא היה לפני
ת, ואילך, וכן רב"ס

דמים.
וע שלא יקנה ע"
עמ' תרפג, בשם

על הלשון, "בההיא הנאה..." כאן, כתב גולק שהיא, "מימרא של רבא",⁴³ אולם ברור הוא שאינה מרבא, כי זוהי לשון הגמרא, שנאמרה לאחר שנדחתה ההבחנה שעשה רבא בין נערה לבוגרת, ובניגוד למאמרו של רבא עצמו. וכן כתב המאירי: "ומה שאמר בה בההיא הניתא דמיחתנו וכו', אין זה עקר הטעם אלא כדי שלא יהא הדבר כהלכתא בלא טעמא סמכו הטעם לומר בההיא הניתא דמיחתנו אהדדי [כצ"ל] גמרי ומקנו אהדדי" (בית הבחירה למס' קידושין, עמ' 67).

אמנם נמצא ענין הנאה גם בהקשר של עצם המאמר של רבא (, בבחו נערה דקא מטי הנאה לידיה"), אבל שם הוא משמש יסוד להבחנה בין נערה לבוגרת, ולא דוקא יסוד הקנין (כלומר, שהנאה תהיה במקום כסף). ועוד, אפשר שגם שם הוא תוספת סברא, ועיקר מאמרו של רבא היה: מסתברא מילתא דרב בבחו נערה, אבל בוגרת לא. כך גראה גם כן מתוך השוואה עם המקומות האחרים בבבלי שדברי רבא באים במטבע לשון כמו כאן, שבכולם או שאין תוספת הסבר להבחנה, או שיש טעם קצר מאד, והסגנון פחות כבד מכאן.⁴⁴

האם התכווין רבא להבחנה אחרת? אולי צמצם את הפסיקתא בנערה, שמתקדשת לדעת אביה, אבל בוגרת, שמתקדשת לדעת עצמה, אין תוקף לפסיקתא שעשה אביה לפני קידושיה (השווה הבחנה כזאת בשם רבא אמר רב נחמן בקידושין ט ע"א). גם בירושלמי (כתובות רפ"ה, כט ע"ג) נשאל אם פוסק האב אפילו על ידי בתו בוגרת, ושם אין זכר לענין הנאה, והטעם הנ"ל מסתבר שם.⁴⁵

15. קנין סודר לדעת לוי — ב"מ מז ע"א.

במה⁴⁶ קונין? רב אמ' בכליו של קונה ולוי אמ' בכליו של מקנה. רב

43. ראה לעיל בפנים והע' 20.

44. אמר רבא מסתברא מילתיה דרב ב... אבל ב... (לא) והאלקים אמר רב אפילו... גטיין יג ע"ב (לעיל מספר 1), ב"ק קו ע"א, ב"מ סז ע"ב (שם טעם נוסף אחרי מלת "לא"). סנהדרין עב ע"א (על פי הקונקורדנציה ח"ג עמ' 1127). רבא היה רגיל לחפש יסודי קנינים, ובשמועות שבכאן באים דבריו בדפוס אחיד (אולי בגלל שהרבה רבא בחקירות על קנינים, מצאו המסבירים כמה הודמנויות לצרף לדבריו, "בההיא הנאה").

45. כנראה שניסו למתחלה לפרש בבבלי ובירושלמי בפשוטה של ברייתא אחת שאין האב חייב לפסיקתו לבתו גדולה אלא קטנה, ראה כתובות קט ע"א, ובירושלמי שם פ"ו ה"ב, ל ע"ג. לפירוש הברייתא ראה מ"ש מו"ר הגר"ש ליברמן, תוספתא בפשוטה ח"ו עמ' 379—380.

46. כאן מובא כל הקטע על פי כ"י המבורג.

אמ' בכליו של קו
וליקני, ולוי אמ'
סרסקרתא⁴⁷ לרבז
ואנו איפכא תנו.
מיסברת⁴⁸ אגב,⁴⁹
גמר ומקני ל
כאן עצם המאמר
מסתברת מכמה ט'
קנין סודר הוא
ההנאה.⁵⁰ ייחסו ק'
שהיא, התעודה בי
של מ',⁵¹ והיא כב
הראשונה בלי שוב
יותר, והוא קנין ב
בא רב יהודה ה'
נחל נזיפה מרבא:
מדובר בקנין סודר.
להוציא מלבו את
הוא אלא נזיפה, ו
צורך להוסיף טעם

47. ראה הגהות ד
תולדות תנאים ואמור.
48. = מי סברת.
49. כזה בשאר כתו
50. קונים בכלי אף
בגולק, החיוב עמ' 4 ו
51. המחלוקת מובא
לפסוק הנ"ל, ומדרש ש
52. בגמ' שם.
53. על העובש הנזכ
בשטמ"ק ד"ה פולסי
היה מנגיד יתר, ודיו
משיב לך תשובות כדי
הנורא מפומיה דרב לפ
הבא להשיב תשובות,
המאפיה לאסד", וגם
קשיטתו של רב יהודה,

אמ' בכליו של קונה ניהא ליה לקונה דליהוי מקנה קונה כי היכי דליגמור וליקני, ולוי אמ' בכליו של מקנה כדבענן למימר קמן. אמ' ליה רב יהוד' סרסקרתא⁴⁷ לרבא, ללוי דאמ' בכליו של מקנה קא קני ארעא אגב גלימא ואנן איפכא תנן... אמ' ליה אי הוה לוי הוה מפיק לאפיה פולסי דנורא, מיסברת⁴⁸ אגב,⁴⁹ בה היא הנאה דקא מקבל מתנה מיניה גמר ומקני ליה.

כאן עצם המאמר הוא בארמית, וקשה לעמוד על ההפרדה. בכל זאת היא מסתברת מכמה טעמים.

קנין סודר הוא בעיקר קנין פורמלי, שחשובים בו המעשה והצורה, ולא התנאה.⁵⁰ ייחסו קנין זה לפסוק, "שלף איש נעלו ונתן לרעהו" (רות ד, ז) שהיא, "התעודה בישראל", "לקיים כל דבר". חלקו רב ולוי בשאלה: נעלו של מי,⁵¹ והיא כבר מחלוקת התנאים.⁵² מלשון המחלוקת, שבאה בצורתה הראשונה בלי שום הסבר, משמע שעצם העברת הבגד עושה הקנין, ולא יותר, והוא קנין בפני עצמו.

בא רב יהודה ודימה לראות בדעתו של לוי דוגמא לקנין אגב. על זה נחל גויפה מרבא: אין לערבב כאן קנין אגב או שום קנין אחר, כי כאן מדובר בקנין סודר. יתכן שדברי רבא מגיעים עד, "אגב", כי אין לרבא אלא להוציא מלבו את טעות, "אגב", ובזה נגמר התירוץ, ובאמת לא תירוץ הוא אלא גויפה, ולגויפה אין שייך גתינת טעם.⁵³ המסביר הוא שראה צורך להוסיף טעם לשיטת לוי.

47. ראה הגהות ד"ס אות ב. היה כנראה תלמידו של רבא, ראה א' היימאן, תולדות תנאים ואמוראים, עמ' 615.

48. = מי סברת.

49. כזה בשאר כתבי יד, ראה דק"ס אות ה, וראה בנדפס.

50. קונים בכלי אף שאין בו שוה פרוטה, ראה רמב"ם הל' מכירה ה, ו, ודוק בגולק, החיוב עמ' 4, תיאורו לשיטת לוי.

51. המחלוקת מובאת גם בירושלמי קידושין פ"א ה"ה, ס ע"ג, במדרש רות רבה לפסוק הנ"ל, ומדרש שמואל פ"ח.

52. בגמ' שם.

53. על העונש הנזכר כאן, השוה ב"מ פה ע"ב: "מחזיהו שתין פולסי דנורא", בשטמ"ק ד"ה פולסי דנורא, בשם תוספות היצוגיות תוספי הרא"ש ז"ל: "פ"ה דהות מנגיד יתך, ודוחק הוא דהא לא משמע לישנא הכי אלא צ"ל דה"פ הוה משיב לך תשובות כדקאמרינן בפרק ראשית הגז [חולין קלז ע"ב] דנפקי זיקוקין דנורא מפומיה דרב לפומיה דרב". גם לפי פירוש זה העיקר הוא הנזיפה, ולא על רבא להשיב תשובות, כי לוי ישיב לו תשובות, (אולי בעל פירוש זה גרס כאן "מאפיה לאפך", וגם לפנינו בנדפס ועוד: "לאפך", ובכ"י המבורג: "לאפיה"). קושייתו של רב יהודה, שהקנין של לוי הוא, "אגב מהופך", יש בה מן המגוחך,

מימרא של רבא.⁴⁸ רבא, שנאמרה לאחר ייגוד למאמרו של התיבתא דמיהתנו וכו', א בלא טעמא סמכו גמרי ומקנו אהרדי"

ר של רבא (, בבחו יסוד להבחנה הקנין (כלומר, הוא תוספת סברא, בבתו נערה, אבל מות האחרים בבבלי שאין תוספת הסבר מכאן.⁴⁴

ת הפסיקתא בנערה, ת עצמה, אין תוקף זאת בשם רבא אמר "ה, כט ע"ג) נשאל לענין הנאה, והטעם

כליו של מקנה. רב

(א) והאלקים אמר רב מ טז ע"ב (שם טעם נציה ח"ג עמ' 1127).

טת של ברייתא אחת קט ע"א, ובירושלמי "ש ליברמן, תוספתא

היות ועיקרו של קנין סודר הוא בהעברת כלי ולא בהנאה, התקשו הראשונים והאחרונים כמה קושיות בגלל הטעם של הנאה שבכאן,⁵⁴ והסיק הריטב"א: „וקשיא לן ללוי דאמר התם בכלי של מקנה ומפרשינן התם טעמא דידיה דבההיא הנאה דמקבל מתנה מיניה גמר ומקני נפשיה... והנכון דהתם לאו למימרא דההוא טעמא הוה עיקר טעמא דמימרא דלוי, התם ודאי רב ולוי בדרש' דקרא פליגי אי בועו נתן לגואל אי גואל נתן לבועו, ולרווחא דמלתא נקיט ההוא טעמא. רבי' גר"י,⁵⁵ ועוד סמך יש להצעתנו. הטעם כאן כמעט זהה לזה שהובא בקידושין ז ע"א (לעיל מס' 4). שם „בעי רבא“, אבל אין תשובה מאת רבא, והטעם של „ההיא הנאה דקא מקבל מתנה מינה“ בא עם דברי מר זוטרא — הרי מעידה הסוגיא שם שאותו טעם לא היה ידוע לרבא, ורק מפני שנתחדש טעם זה אחר כך הסבירו פתרון השאלה ששאל רבא.⁵⁶

אחר שנוסף הסבר לדברי רבא כאן, נוסף בהתאם לו הסבר בראש

ואפשר שרבא אמר לו רק עד „גורא“, כלומר בזה מספיקה גזיפה אף בלי ציון הטעות. לפי התבנית הרגילה של „מי סברת“ בבבלי יש סיפא קצרה, החוזרת על אותם המונחים שברישא, בשילוב התיקון לטעות (קונקורדנציה כרך כד עמ' 466—467). היוצאים מן הכלל הזה הם בקידושין ז ע"א (לעיל 4) וכאן, באמת, נוסח הדפוס (מי סברת גלימא מקנה ליה בההיא הנאה... גמר ואקני ליה) מתאים יותר לתבנית הנ"ל, ואולי הוגה שם בהתאם לסגנון הרגיל, הרי בשאר כתבי יד הגרסא כמו כ"ה.

54. ראה סיכום אצל רב"ח שטיינר, ספר בירורי השיטות על מסכת קידושין, מאונט קיסקא תשכ"ח, עמ' קמא ואילך, וראה שטמ"ק לב"מ כאן ד"ה בההיא וד"ה וכתב הריטב"א.

55. לקידושין דף ז ע"א ד"ה איתמר. ראה את המדרשים שצויינו בהע' 51, וראה גולק קרקעות עמ' 84. הקנין בכליו של מקנה ידוע כנראה במשפט המזרח הקדום, ראה A. Malamat in *Supplements to Vetus Testamentum* XV (1966) pp. 225—6. והספרות המצויינת שם. גם לפי תקנת הגאונים, שקונים בכלי שאינו לא של קונה ולא של מקנה, בטל ענין ההנאה לאמתו של דבר, ראה ספר העיטור, מאמר שני קנין, מהדורת ר' מאיר יונה דף יא סע"ד. על קנין בבגד, ראה מופס (הג'ל עמ' 115 הע' 3) בעמ' 102 והספרות שציינן שם. על התיכת הבגד ראה אור זרוע לב"מ סי' קמה, מאירי לב"מ מהדורת ק' שלזינגר עמ' 173 (וגרסו „פסיק... מיפסיק“ במקום „תפיס... מיחפיס“ בנדרים מה ע"ב).

ראוי להעיר שהנאה המשמשת בדיני התלמוד, הבאה תמיד בשעת הקנין, איננה זהה עם ה"consideration האנגלית, אלא שונה ממנה בהרבה.

56. אם נביח שמשם המקור של אותו טעם, והועבר לכאן, אפשר שהמעביר הוא שעשה את הטעם יותר פשוט, והשמיט דרישת „אדם חשוב“, שאי אפשר לאומרה כאן (גם בבעיה זו עסקו הראשונים הנ"ל). ואפשר ששם אמר האמורא רק עד „עסקינן“, וראה לעיל הע' 6.

הנאה וקנין

הסוגיא ל
לוי, במקו
16. קידו
התקדש
מקודשת.
מצלה
דלמא מצי
אם רב
המאוחרת
למה שאל
בלי הסבר
היה סלע

במאמר
אחרים שב
אמוראי בב
זאת ישנה
התקדש
תניה?
הכא א
אמר ר
עושה ו
א"ר פ
הוא אז
אין חזו
משום?
דמיון, ז

57. ע"פ כ
58. א"י הי
59. יתפרש
לקידושין ח ע'
החזושיין פ"ב ו
העשב"א לקיד
60. תוספתו

הסוגיא לשיטת רב („ניחא ליה... כי היכי דליגמור וליקניי"), ועל דברי לוי, במקום הסבר נוסף: „כדבענן למימר קמן".

16. קידושי אשה בהנאת הצלה — קידושין ח ע"ב.

התקדשי לי בככר, תנהו לכלב, אינה מקודשת, ואם היה כלב שלה מקודשת. בעי רב מרי כלב רץ אחריה מהו, בה היא⁵⁷ הנאה דקא מצלה נפשה מיניה גמרה ומקניא ליה נפשה או דלמא מצי אמרה ליה מדאורייתא חיובי מהייבת לאצולן, תיקו.

אם רב מרי כאן הוא „שהיה כמו רבו דרב אשי",⁵⁸ הרי שייד לתקופה המאוחרת של אמוראים. אבל מכל מקום, יותר נראה שזוהי הוספה להסביר למה שאל השואל, וכן רגיל. מיד לפני קטע זה בקידושין, יש שאלה דומה, בלי הסבר: „ת"ר התקדשי לי במנה תנם על גבי סלע אינה מקודשת, ואם היה סלע שלה מקודשת. בעי רב ביבי סלע של שניהם מהו, תיקו".

נספח ב

במאמר הזה נסינו לבדוק את ענין ההנאה בקנינים על פי מקורות אחדים שבתלמוד הבבלי, היות ומשם מתבררת התפתחות מסוימת אצל אמוראי בבבל. לא עסקנו בשיטתיות במקורות מן התלמוד הירושלמי. בכל זאת, ישנה סוגיא ירושלמית הנוגעת ישר לעניננו, ולכן נעיין בה.

התקדשי לי בסלע זו ואמרה השליכה לים או לנהר אינה מקודשת, תניה לעני הרי זו מקודשת. מכל מקום לא נכנס לתוך ידה כלום, הכא את אמר מקודשת והכא את אמר אינה מקודשת. אמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן רוצה היא מקודשת⁵⁹ ותראה עושה טובה לעני.

א"ר פינחס ואתיא או כר' זעירא או כרבי אילא, דתני⁶⁰ אומר הוא אדם לפועל הילך דינר זה אכול בו הילך דינר זה שתה בו אין חוששין על שכרו לא משום שביעית ולא משום מעשרות ולא משום יין נסך, אבל אם אמר לו צא וקח לך ככר ואני גותן לך דמיו, צא וקח לך רביעית של יין ואני גותן לך דמיה חוששין

57. ע"פ כ"י מינכן.

58. א' היימאן, תולדות תנאים ואמוראים, עמ' 903.

59. יתפרש כמו בירושלמי להלן: רוצה היא שתהיה מקודשת, השהו רשב"א לקידושין ח ע"ב ד"ה תנהו. אולי הלשון כאן באה בהשפעת „רוצה מקודשת" בתוספתא קידושין פ"ב ה"ז (צוק' 338 ש" 5) ולהלן בירושלמי „בשם רבי יוחנן" ליחא במוכא ברשב"א לקידושין ח ע"ב.

60. תוספתא דמיי פ"ה הי"ד ובמקבילות (מהדורת ליברמן, סדר זרעים, עמ' 89).

התקשו

בכאן,⁵⁴

מפרשין

נפשיה...

א דלוי,

אל נתן

ר"ן.⁵⁵

דושין ז

והטעם

זרא —

שנתחדש

בראש

כלי ציין

זורת על

כד עמ'

באמת.

ד א ק נ י

יל, הרי

קידושין,

יא וד"ה

זע' 51.

המזרח

A. Mala

דנה ולא

ני קניו.

הע' 3

קמה,

במקום

אינה

המעביר

אפשר

זרא רק

על שכרו משום שביעית ומשום מעשרות ומשום יין נסך. א"ר זעירא נעשה החנווני שלוחו של בעל הבית לזכות לפועל, א"ר הילא פועל⁶¹ זכה לבעל הבית משל החנווני⁶² וחוזר זכה לעצמו. אוף הכא על דעתיה דרבי זעירא הבעל נעשה שלוחו של אשה לזכות לעני, אמר רבי הילא העני זכה לאשה משל בעלה וחוזר וזוכה לעצמו. מה נפק מן ביניהון, היה חנווני חרש על דעתיה דרבי⁶³ זעירא לא חשש, שאין שליחות לחרש, על דעתיה דרבי הילא חשש, היה הפועל חרש על דעתיה דרבי הילא לא חשש שאין זכיות לחרש, על דעתיה דר' זעירא חשש.

(ירושלמי קידושין פ"ב ה"א, סב ע"ג)

ישנן לדעתי שתי אפשרויות בפירוש דברי רבי יוחנן. א. אין ר' יוחנן מתענין בשאלת איך היא מתקדשת, ועל ידי מה היה הקנין, אלא ענינו במה אומדים את רצונה, שבאמירה האחת אין דעתה להתקדש ובאמירה האחרת דעתה להתקדש. ופירש שב, תניה לעני"י יש רגליים לדבר. שוהי לשון הסכמה, שרוצה אשה להיראות עושה טובה לעני. כן יוצא גם לפי צורת הברייתא שבחוספתא: „התקדשי לי בסלע זו משנטלתו מידו הטילתו“⁶⁴ לים או לנהר אינה⁶⁵ מקודשת. התקדשי לי במנה זו ואמרה תניהו לפלוני אינה מקודשת, שיקבלם⁶⁶ לי הרי זו מקודשת” (פ"ב ה"ח; צוק' 338, והשוה בבלי ח ע"ב ורש"י שם ד"ה גטלתו⁶⁷). הברייתא עוסקת בדרכי הסכמה וסירוב. באותה לשון שכונתה להסכים, אין בכלל שאלה איך היא תתקדש — אותו פלוני יזכה בסלע עבורה, ובוה מגיעה לרשותה ע"י שליחותו שווי סלע כולה (וכן בבבלי

61. א"ר הילא פועל. הושמט בדפוס ויניציא ע"י הדומות, וישנה במקביל ירו' דמיי ספ"ו (כו רע"א), וכאן בדפוס וילנא.

62. כצ"ל, כבדפוס וילנא, והשוה ירו' דמיי שם. בדפוס ויניציא בטעות: משלה חנווני.

63. בדפוס ויניציא בטעות: דרכי.

64. כ"ה בכ"י וילנא ובדפוס.

65. כ"ה בכ"י וילנא ובדפוס. בכ"י ערפורט: הרי זו.

66. כ"ה בכ"י וילנא; בכ"י ערפורט: שתקבליני.

66. וראה ריטב"א לשם. סוף ד"ה ת"ר.

67. את דברי רבא בקידושין ז ע"א אין לפרש מטעם שליחות (ראה לעיל בגוף המאמר הע' 46). אין רבא מוכיר שליחות, ואדרבה, אומר רבא בפירוש ש הוא מדין ע ר ב. אם כל כוונת רבא היתה לזכיה ושליחות לא היה טעם לתלות הלכתו בערב ועבד כנעני. ואפילו אותה ברייתא של הפועל והחנווני, אין הבבלי מפרש מטעם שליחות, ראה ע"ז סג ע"ב, ומ"ש מו"ר הגר"ש ליברמן תוספתא כפשוטה ח"א עמ' 256.

שם, תו,

כזה,

ידי שלי,

זכותה ב,

ההנאה

ב. אול

היא בתו,

פרוטה;

שלמי⁶⁷

„מכל מק

אף לו

תן מנה.

כלומר א

„פלוגי“,

שהטעם

שמובא

להדגיש

ישנה

שבירושלמי

הט⁶⁷.

לאשה מיד

שחראה עו

68. או

שהסכימה.

69. השו

70. כמפ

ובנגוד לבע

הרשב"א הו

לאשה וחוזר

כדין לזה שו

ערב" (לקידו

פירשו טעמ

דמדמי לה ל

שם, ד"ה ת"ו

אגי לך [1] נ

(וכטעמם מסו

71. ראה

שם „תנם לאבא“).

כזה מפרש רבי פנחס בהמשך הסוגיא בירושלמי. הקידושין היו על ידי שליחות (או של הבעל או של העני), ולפני שנעשתה הסלע של העני, זכתה בה האשה, ועל ידי כך נתקדשה.⁶⁷ אין כאן ענין לקידושין ע"י ההנאה שנעשתה רצונה וזכה אחר בגללה.

ב. אולם אפשר שבדברי רבי יוחנן יש הטעם איך נתקדשה האשה. היא נתקדשה בההיא הנאה שנראת עושה טובה לעני, ואותה הנאה שוה פירושה או יותר. זהו פירוש המפרשים לשם (בניגוד לעצם סוגית הירור שלמי^{67*}), וזוהי אולי כוונת סתמא דגמרא שפתחה לפני דברי רבי יוחנן: „מכל מקום לא נכנס לתוך ידה כלום“.⁶⁸

אף לפי אפשרות זו, רחוקים הדברים מדברי רבא (קידושין ז ע"א: תן מנה...), ואין לפרש מכאן לשם. כאן מודגש שהמקבל עני הוא, כלומר אדם שעליו יש לאשה חיוב⁶⁹ או רצון לזכותו. בדברי רבא הוא „פלוגי“, אדם שאין לאשה שום הנאה בקבלתו.⁷⁰ ועוד, כאן נזכר בפירוש שהטעם הוא משום הנאה, ושם לא רק שאין זכר לטעם של הנאה, אלא שמובא טעם אחר, מדין ערב, שכל כולו אינו שייך אלא אם כן כוונתו להדגיש שאין כאן הנאה, כנ"ל בפנים המאמר.

ישנה אפשרות, ואין בידי לבררה כעת, שמניסוחים מעין „רוצה היא“⁷¹ שבירושלמי, למדו ופיתחו רב אשי וחבריו את הסברא „בההיא הנאה“.

⁶⁷. השוה רשב"א: „ואפשר גמי דר' פנחס דמפרש טעמא התם דנעשה עני זוכה לאשה מיד בעלה וחוזר וזוכה לעצמו פליגא אדר' אבהו דמפרש טעמא רוצה היא שתראה עושה טובה לעני“ (לקידושין ח ע"ב ד"ה תנהו. עיי"ש).

⁶⁸. או שגם בזה הכוונה היא: היות ולא נכנס לתוך ידה כלום, איך אתה יודע שהסכימה.

⁶⁹. השוה בבבלי ח סע"ב.

⁷⁰. כמפורש שם בגמ', והשוה ע"ז סג ע"ב רש"י ד"ה קנה וד"ה מדין ערב, ובנגוד לבעל הבית שיש לו הנאה בקבלת פועל, ראה שם ד"ה ולא משום יין נסך; הרשב"א השווה את הירושלמי למאמרו של רבא, וכתב: „... משום דעני זוכה לאשה וחוזר וזוכה לעצמו ולא זוכה ממש לאשה אמרי אלא עשאוהו כזוכה לאשה כדין לזה שזוכה להייב בקבלתו את הערב כטעמא דגמריין דאמר לעיל מקודשת מדין ערב“ (לקידושין ח ע"ב, ד"ה הא). אולם הריטב"א חילק, וכתב: „... ואע"ג דבירוש' פירשו טעמא דמילתא מפני שהוא זוכה לאשה וחוזר וזוכה לעצמו... גמרא דילן דמדמי לה לערב לא אויל כלל באחי שיטתא, ואנן אנמרא דילן סמכינן“ (לקידושין שם, ד"ה ת"ר). וכדבריו ברמב"ן לשם: „אבל בירושלמי אפי' תן מנה לפלוגי ואתקדש אני לך [!] פירשו משום דזוכה לאשה וחוזר וזוכה לעצמו ולא אחיא אליבא דגמריין“ (וכטעמם מסתבר).

⁷¹. ראה בגוף המאמר הערה 22.

נסך. א"ר
ועל, א"ר
ה לעצמו.
של אשה
לה וחוזר
ל דעתיה
זיה דרבי
לא חשש

ה"א, סב ע"ג)

ידי מה היה
ה האחת אין
ב, תניה לעני
ת עושה טובה
דשי לי בסלע
ה התקדשי לי
6 לי הרי זו
רש"י שם ד"ה
לשון שכונתה
ני יזכה בסלע
ה (וכן בבבלי
ה במקביל ירו'

בטעות: משלח

זאת (ראה לעיל
ר רבא בפירוש
וח לא היה טעם
על והחנווני, אין
הגר"ש ליברמן.